

**Ивана Груден Милентијевић / Ivana Gruden Milentijević
Небојша Озимић / Nebojša Ozimić**

**НИШКИ ЈЕВРЕЈИ У ЛОГОРУ САЈМИШТЕ
LES JUIFS NICHOSIS DANS LE CAMP DE CONCENTRATION
DE SAJMIŠTE**

Издавач
Народни музеј Ниш

За издавача
Ненад Спасић

Главни и одговорни уредник
Ненад Спасић

Аутори
Ивана Груден Милентијевић
Небојша Озимић

Рецензент
Др Дејан Антић

Лектура и колектура
Марија Стојановић

Технички уредник
Жељко Цајић

Превод на француски
Саша Миљковић

Штампа
Свен, Ниш

Тираж
500

Editeur
Musée National de Nis

Pour l'éditeur
Nenad Spasić

Rédacteur en chef
Nenad Spasić

Auteur
Ivana Gruden Milentijević
Nebojša Ozimić

Critique
Dr Dejan Antić

Lecteur et correcteur
Marija Stojanović

Redacteur technique
Željko Cajić

Traduction par
Saša Miljković

Presse
Sven, Niš

Tirage
500

ЈЕВРЕЈИ НИША У ВРЕМЕ ДОНОШЕЊА АНТИЈЕВРЕЈСКИХ МЕРА

Промене у спољнополитичкој оријентацији Краљевине Југославије у другој половини тридесетих година и приближавање Немачкој и Италији имале су своје унутрашње политичке репрекусије, које су погађале и Јевреје.¹

Под притиском све већег јачања нацистичке Немачке и фашистичке Италије, влада у Краљевини Југославији, коју су формирали Драгиша Цветковић и Влатко Мачек, отпочела је са прописивањем противјеврејских мера. Једна од првих коју је поменута влада предузела била је отежавање па и спречавање уласка јеврејских избеглица из земаља западне Европе, које је Трећи рајх окупирао, и које су у Југославији тражиле спас од нацистичких прогона и зверстава. Неколико хиљада јеврејских избеглица, које су успеле да пребегну у Југославију, биле су конфиниране у мањим местима с тим што је Савез јеврејских вероисповедних општина морао да брине о њиховом издржавању. Друга мера издата је 5. октобра 1940. године под бројем 1322 и тицала се забране Јеврејима да воде радње са намирницама за људску исхрану на велико. У индустријским предузећима са производима људске исхране, чији су власници били Јевреји, постављени су комесари. Под истим датумом и бројем 1323 објављена је Уредба о упису лица јеврејског порекла за ученике универзитета, високих школа у рангу Универзитета, виших средњих, учитељских и других школа. Том уредбом заведен је за Јевреје „*numerus clausus*“. То је конкретно значило да је број уписаних Јевреја морао бити сразмеран броју Јевреја према броју становника осталих народности.²

Антијеврејске уредбе донете су у изузетно тешкој спољнополитичкој ситуацији под притиском европских хегемона, нацистичке Немачке. Она је у војничком погледу загосподарила највећим делом европског копна и са својим савезницима готово потпуно заокружила Југославију. Саме антијеврејске законске мере су, гледајући уопште, биле релативно благе, са бројним ограничењима и нису доследно спровођене.³

Већ при првим наговештајима рата који ће ускоро захватити скоро целу планету, тадашњи председник Владе и министар унутрашњих послова Драгиша Цветковић ће покушати да, колико је у могућности, помогне својим суграђанима, не разликујући их по вери. Када је средином 1939. године, при једном од својих боравака у Нишу, позвао представнике Нишке јеврејске заједнице, нико није ни слутио шта ће им рећи. На том разговору, који је

1 M.Fogel, M.Ristović, M.Koljanin, *Pravednici među narodima-Srbija*, Beograd, 276. (у даљем тексту *Pravednici među narodima-Srbija*)

2 J.Romano, *Jevreji Jugoslavije 1941-1945. Žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata*, Beograd, 1980, 12; (у даљем тексту Romano, *Jevreji Jugoslavije*); Н.Озимић, *Јевреји у логору на Црвеном крсту*, 2014, 3

3 *Pravednici među narodima-Srbija*, 279.

одржан у његовој кући, Цветковић их је упозорио да долазе тешка времена за њих и да им саветује да напусте државу што је могуће пре док би им обезбедио визе за Турску, где им је напослетку и саветовао да оду. Јевреји Ниша, видно шокирани оним што су чули, упорно су понављали да су они патриоте и да у Нишу имају све што треба њима и њиховим потомцима, не знајући како да схвате управо изнето упозорење. Мислећи да се ради о обичној политичкој смицалици, Цветковић их је на крају замолио да ово што им је рекао пренесу својим саплеменицима, што су ови на крају и учинили. Реакција чланова Нишке јеврејске заједнице била је истоветна са реакцијом вођства ове заједнице, тако да нису прихватили пријатељска упозорења Драгише Цветковића. Неће проћи ни две године, а многи од њих ће се са тугом сећати неприхваћеног спаса.⁴

Драгиша Цветковић ће остати упамћен као премијер који је потписао познати „*numerus clausus*“.

ЈЕВРЕЈИ КАО ЖРТВЕ АПРИЛСКОГ РАТА

Непосредно после напада Италије на Грчку, Министарство војске и морнарице Краљевине Југославије је 2. новембра 1940. године наредило да се позову на војну вежбу резервни официри и војни обвезници. Војне вежбе су извођене широм тадашње земље.⁵

Поред војних вежби, по свим градовима су извођене такође и обуке за оспособљавање добровољних болничарки. У Нишу је ова обука реализована у Женској реалној гимназији, док је обука за оспособљавање болничара организована у Мушкој занатској школи. Ученици су притом обучавани да рукују завојима, носилима, употребом заштитне маске за отровне гасове и другим радњама.⁶

Нишки Јевреји и Јеврејке такође су се активно укључили у добровољне течајеве у случају рата, било да их новчано помажу или се ангажују као сарадници. Из Женског јеврејског друштва у Нишу „Дебора“, које су уочи рата водиле Ребека Мандил (председница) и Мери Варон (секретар), јавило се 14 чланица да буду добровољне сараднице (госпође) Црвеног крста у случаја избијања рата. Тринаест њих су биле удате, а једна је била удовица.⁷ Из овог истог удружења, 4 чланице биле су уједно и чланице Црвеног крста и активно су радиле у сакупљању прилога за потребе исте организације.⁸ Исак Мандил (трговац), Зарије Челебоновић (банкар) и

4 Н. Озимић, „Драгиша Цветковић и нишки Јевреји у Другом светском рату“, Зборник Народног музеја Ниш, број 23, Ниш, 2014, 131.

5 V.Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941 (uzroci i posledice poraza)*, Beograd, 1982, 151-156.

6 Народни музеј Ниш (даље: НМН), Збирка предмета заточеника логора на Црвеном крсту (даље: ЛЦК), кутија (даље: кут), 7. Изјава Јулке Јанковић, 1.

7 Архива Организације Црвени крст Ниш (даље: АОЦК), документ (даље: док), Јеврејско друштво Ниш - Бановинском одбору друштва Црвеног крста Ниш, 23.5.1940.

8 АОЦК, док. Јеврејско друштво „Дебора“ Ниш - Моравском Бановинском одбору друштва Црвеног

Жак Голдштајн (трговац) били су редовни чланови Црвеног крста од 1941. године.⁹

Уочи немачког напада на Краљевину Југославију, Моравски одбор Црвеног крста у Нишу расписао је нову обуку за добровољне болничарке. Обука је почела 4. априла и трајала је свега два дана. Предвиђено је да се настава изводи свакодневно, осим суботом и недељом. Обуком је руководила др Десанка Ристић, која је у томе већ имала великог искуства као дугогодишњи наставник на овим обукама. Уписано је 35 полазника, међу њима је било и Јеврејки. Теоријска настава је држана у Женској занатлијској школи, док су практичне вежбе извођене у државној и школској поликлиници.¹⁰ Практичне вежбе су укључивале обуку за пружање прве помоћи, након чега би болничарке добијале прописане легитимације, припреме за одбрану од загушљивих гасова, обуку са маском од загушљивих гасова и слично.¹¹

Након војног пуча, 26/27. марта 1941. године, збацивања владе Цветковић-Мачек и отказивања Тројног пакта, предосећајући скорашњи рат са Силама осовина, Команда Пете армијске области војске Краљевине Југославије, чије је седиште било у Нишу, започиње убрзану мобилизацију и преконоћно прављење и реализацију ратног распореда за гарнизонске јединице.¹²

У Нишком војном гарнизону почетком априла 1941. године служило је 255 активних и резервних официра, међу којима је било и 13 Јевреја.¹³ Након краткотрајног Априлског рата, који је завршен 17. априла 1941. године, у немачко заробљеништво је одведено 354.000 војника и официра.¹⁴ Међу овим заробљеницима налазила су се и седморица Јевреја који су пре рата аили службовала у Нишу.¹⁵

Живот Јевреја у немачким заробљеничким логорима није био лак упркос томе што су сви преживели рат. Било је неуспелих покушаја да се из заробљеничког логора отпусте непунолетни заробљеници као и старци. Немачки опуномоћеник Црвеног крста известио је да се то не може учинити према Србима, Јеврејима и Русима, као и да се изузеци могу направити једино ако постоји непосредни немачки интерес за ослобађање појединих заробљеника и једино ако молба за ослобођење буде потврђена од немачких власти.¹⁶

крста Ниш, 1.2.1940.

9 Историјски архив Ниша, (ИАН) фонд Главни одбор Црвеног крста – окружни одбор Ниш (1878-1947), (у даљем тексту: ДЦК), кутија (даље: кут) 19, документ број (даље: док. бр) 1/1880.

10 ИАН, ДЦК, кут. 15, док. бр. 1/2038.

11 НМН, ЛЦК, кут. 7. Изјава Јулке Јанковић, 1.

12 А. Динчић, „Нишки војни (ратни) заробљеници у Другом светском рату (1941-1945)“, Зборник Народног музеја Ниш, број 21, Ниш, 2012, 93.

13 Војни архив у Београду (даље: ВА), фонд Војске Краљевине Југославије (даље: ВКЈ), кут. 6, док. 2/3-1.

14 Б.В.Лазич, *Сведочења о ратним заробљеницима војске Краљевине Југославије у Другом светском рату 1941-1945*, Београд, 1998, 60.

15 Д. Живковић, *Судбина нишких Јевреја за време фашистичке окупације*, Градина, год. II, бр. 2, фебруар 1967, 60.

16 ИАН, ДЦК, кут. 16, док. бр. 5/4272.

Шеснаестог априла 1941. године, немачке војне и цивилне власти наредиле су регистровање свих Јевреја у Београду и по другим градовима у тада већ окупираној Србији. Из Београда је побегло (или се није пријавило) 3816 Јевреја и велики број њих склонио се у италијанско окупационо подручје или су се крили у самом Београду и у унутрашњости Србије.¹⁷

У Ниш је из Београда у другој половини априла исте године пребегло 25 Јевреја. Спас од сигурне смрти или хапшења Јевреји су такође нашли бекством из тек формиране квислиншке творевине Независне Државе Хрватске, где је првих дана почео велики прогон Срба, Рома и Јевреја. Укупно је у Нишу крајем априла 1941. године регистрован 51 Јеврејин, досељен из унутрашњости окупиране земље.¹⁸

Након формирања војних и цивилних власти у граду, за Јевреје од 14 до 60 година и Јеврејке од 14 до 40 година заведен је принудни рад. Јевреји су радили у магацинима, стовариштима, на утовару и истовару на железничкој станици, на градњи пута Ниш-Медошевац, Поповац-Ново Село итд.¹⁹

Одабрана група је добила беле траке са натписима немачке радне команде и послата је да рашчишћава рушевине по граду и у околини. Пре њих на овом истом задатку били су ангажовани хрватски ратни заробљеници, који су довођени из заробљеничког логора у коњичким касарнама на Црвеном крсту.²⁰

„Ја сам застао у Лесковцу, заробљен и путничким њемачким аутомобилом отпремљен у заробљенички логор Ниш. У томе логору, након неколико дана, одјељени су сви часници и момчад по народностима, и од Хрвата, устројен прво један, а затим други „Kroatische Strassenbau“ батаљон и једна „Brückenbau Kompanie“, који су радили неке мање путеве око аеродрома у Нишу са тракама преко руке са натписом „Deutsche Wehrmacht“. Поверену ми 3. сатнију 1. Хрватског цестоградног батаљона, довео сам до Београда железницом, превео бродом преко Саве у Земун. Наши посао су наставили Жидови“²¹

Славко Крватић, хрватски сатник

Јевреји су под будним оком немачких стражара рашчишћавали рушевине на нишком аеродрому након немачког бомбардовања, 8. априла 1941. године. Потом су били одређени да ограде (одвоје) будући логорски комплекс од суседне коњичке касарне, где су се у то време налазили ратни

17 М. Koljanin, *Немачки логор на Београдском Сајмишту 1941-1944*, Београд, 1992, 23. (у даљем тексту Koljanin)

18 ВА, фонд Непријатељска архива (даље: НА), кут. 24, фасцикла (даље: ф), 3, док. бр. 3/1.

19 М. М. Миловановић, *Немачки концентрациони логор на Црвеном крсту у Нишу и стрељања на Бубњу*, Ниш-Београд, 1983, 91. (у даљем тексту *Миловановић*)

20 ВА, фонд Независне државе Хрватске (даље: НДХ) кут. 66, док. бр. 464/9-1.

21 ВА, фонд Војске Краљевине Југославије, кутија 66, док.бр. 464/9-1.

заробљеници, чекајући транспорт у Немачку. Радили су на подизању стубова и постављању бодљикаве жице.

У мају 1941. године у град долази нова група Јевреја. Били су то емигранти из земаља централне и источне Европе. Услед Аншлуса (окупације) Аустрије, уласка у Чехословачку и освајања Пољске, око 55.000 Јевреја нашло је привремено уточиште у Краљевини Југославији, док се око 5.000 затекло унутар граница након немачко-италијанско-бугарске окупације.²²

Предратне југословенске власти су једну групу избеглица из Чехословачке, Немачке, Мађарске, Пољске и Аустрије сместиле у колективни емигрантски логор који се налазио у Куршумлијској Бањи, у просторијама које је пре рата користио Моравски бановински одбор Црвеног крста са седиштем у Нишу. Овај логор је бројао 380 јеврејских резидената из земаља централне Европе. Група од 160 Јевреја била је смештена и у Нишкој Бањи.²³

*„По наређењу Фелдкомандантуре у Нишу распуштен је логор емиграната у Куршумлијској Бањи и сви су емигранти из овог логора распоређени и смештени код јеврејских породица у Нишу, Лесковцу и Приштини“.*²⁴

Немачке војне власти наредиле су да се емигрантски логор са Јеврејима у Куршумлијској Бањи расформира и да се дотадашњи резиденти распореде код јеврејских породица у Нишу, Приштини и Лесковцу.²⁵ Крајем истог месеца у Ниш долази 155 јеврејских емиграната, који су уточиште пронашли не само код јеврејских породица, већ и код српских. Највише их је било у Масаровом кеју, где је привремено боравило 14 Јевреја, у улици Генерала Боже Јанковића, где се налазило 6 Јевреја, у Поенкаревој улици, у којој је боравило 4 Јевреја, итд. (У Нишкој Бањи је боравило 20 јеврејских пресељеника из Куршумлијске Бање.²⁶

Прва противјеврејска уредба изашла је 31. маја 1941. године, односила се такође и на Роме (Цигане) и одмах је објављена у дневном листу *Ново време* као и у листу уредаба војног заповедника у Србији. Уредба је предвиђала да се у току од две недеље од дана њеног објављивања сви Јевреји региструју и обележе траком на рукаву са натписом „Јуде“ и Соломоновим знаком на прсима и леђима. Такође је предвиђала регистрацију и конфискацију покретне и непокретне јеврејске имовине, са забраном власницима да њом располажу. Банска управа у Нишу је својом наредбом од 7. јуна 1941. године наредила

22 М. Ristović, *Jugoslavija i jevrejske izbeglice 1938-1941*, Istorija 20. veka, broj 1, Beograd, 1996, 59.

23 Isto.

24 Б. Благојевић, *Извештаји и наредбе комесарске управе и Недићеве владе за округ Зајечарски 1941-1942. година*, књига 1, Неготин-Зајечар, 2006, стр. 41 Бански саветник Моравске бановине у Нишу (у даљем тексту Благојевић)

25 исто

26 ВА, НА, кут. 24, ф. 3, док. бр. 3/1.

свим среским начелствима и Градском поглаварству да доставе списак ложа слободних зидара, јеврејских вероисповедних општина, синагога, осталих јеврејских организација, водећих личности међу Јеврејима, свих јеврејских радњи (фабрика-предузећа) и осталих Јевреја.²⁷

Нешто касније, 22. децембра 1941. године, донета је уредба која се односи на примање Јевреја на конак. Њом је било под смртном казном забрањено да се Јевреји примају на коначиште, да се крију, као и да се скривају јеврејски предмети.²⁸

*„Једног дана смо добили позив да идемо ја и супруг да примимо жуте траке од Немаца, на којима је писало „Juden“. Ми смо били жигосани на пијаци тако да нисмо смели да изађемо до 11 часова. Прво су одвели нашег свештеника, затим председника општине, а после краћег времена су сакупили жене и децу“.*²⁹

Актом од 10. јуна, Банска управа тражи преко подручних органа стриктно извршење наређења о Јеврејима, и то: да се сва лица уведу у спискове Јевреја у предвиђеном року, што такође важи и за Роме (Цигане); да сви носе стално жуту траку са натписом „Јеврејин“; да се одмах уклоне из државне и самоуправне службе сви службеници Јевреји; да се води надзор да не упражњавају забрањену праксу и да се спречи покушај да посећују места за разоноду и друге јавне институције (позориште, биоскопе, јавна купатила, итд.).³⁰

Уредбом је регулисана и забрана располагања штедним улозима и депозитима и отварање трезора без присуства одговарајућих немачких органа. Јеврејска имовина била је плячкана највише од фолксдојчера.³¹

Друга група Јевреја - досељеници из Куршумлијске Бање, где је највише било пољских Јевреја, била је пуштена да се слободно креће по улицама и шири приче да неће бити прогона, да су они слободни, да други Јевреји не напуштају град, да се не продају куће, дућани, да Јевреји нису побијени у Немачкој, већ су смештени по гетима као у Варшави или расељени по европским земљама које су Немци заузели и сл. На тај начин Немци су били сигурни да ће све Јевреје у граду до наређења о њиховој коначној судбини држати на окупу.³²

27 Миловановић, 90-91; Н.Озимић, Јевреји у логору на Црвеном крсту, 2014, 8

28 Б.Божовић, *Страдање Јевреја у окупираним Београду 1941-1944*, Београд, 2012, 302. (у даљем тексту *Божовић*)

29 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, изјава Бланке Милановић

30 Миловановић, 91; Н.Озимић, Јевреји у логору на Црвеном крсту, 2014, 8-9

31 Миловановић, 91-92

32 НМН, ЛЦК, кут. 12. МГ, Изјава Миодрага Николића.

ХАПШЕЊЕ МУШКИХ ЈЕВРЕЈА У НИШУ

И поред изузетно понижавајућих услова у којима је живаљ Ниша опстајао, поред свакодневног шиканирања и отимања јеврејске имовине период до октобра 1941. године је још увек спадао у колико-толико подношљиве, јер није било масовних стрељања у граду. Међутим, генерал Франц Беме, немачки главнокомандујући заповедник у Србији, која је у то време већ била захваћена општенородним устанком, издао је 10. октобра 1941. године наређење за спровођење одмазде. У њој је сасвим детаљно прецизирано питање репресалија, а нарочито однос према таоцима. У тачки два исте наредбе, стајало је да у свим гарнизонима у Србији треба најхитније притворити све таоце, комунисте, мушкарце на које пада сумња, све Јевреје и оне који се изјашњавају као националисти или су демократски настројени.³³

Сходно овој заповести започело је хапшење Јевреја и у Нишу. Немачке управне власти, у првом реду Фелдкомандантура, стриктно спроводе Бемеву наредбу у дело: наређују свим одраслим Јеврејима у Нишу да се одмах јаве у хотел «Парк», где ће им бити саопштена наредба. Нашавши се у крајње незавидном положају, Јевреји нису имали избора. Мислећи да ће, каква је иначе до тада била пракса, поново бити некуд одведени на рад, долазили су у хотел где су на лицу места ухапшени и камионима пребачени у логор на Црвеном крсту. Били су смештени у поткровље логорске зграде, одвојени од осталих затвореника.³⁴

Тог 23. октобра ухапсили су и довели у логор само мушкарце да би их искористили као радну снагу и истовремено као таоце у случају да њихове жене покушају да побегну из града. У јануару 1942. године жене заједно са децом долазе у логор.³⁵

*„У прво време су у логору били само мушки Јевреји, а касније и након извесног периода, доведене су и њихове породице. Јевреји мушкарци су употребљавани за рад око зграде логора, за сечење дрвореда на коњичком путу, а ово због изградње самих осматрачница“.*³⁶

По довођењу у логор још увек није владао строг режим према Јеврејима, јер се у то време и даље није знало шта радити са њиховим заточеницима изван територија захваћеним устаничким борбама. Питање депортовања Јевреја из окупиране Србије постављало се још од лета 1941.

33 В. Глишић, *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941-1944*, Београд, 1970, 62. (у даљем тексту *Глишић*)

34 Н. Озимић, „*Јевреји у логору на Црвеном крсту*“, Зборник Народног музеја Ниш, број 20, Ниш, 2011, 255-256.

35 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Винке Николић.

36 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Николе Вулића

године. На његовом спровођењу посебно се ангажовао опуномоћеник Министарства иностраних послова Трећег Рајха Феликс Бенцлер. Један од закључака разговора о *јеврејском питању*, октобра 1941. године у Београду, био је да се преостали Јевреји интернирају у Србију, а затим упуте у неки логор прихватног карактера на истоку, чим то буде технички изводљиво.³⁷

„За време док смо били у логору стрељан је фабрикант огледала Коен, Јеврејин из Ниша и један младић из крушевачког краја. Исти су стрељани у логору ноћу. Чули смо када је Коен само викнуо: „Јао, мајко!“³⁸

То подношљиво стање огледало се у томе што су мушкарци свакодневно одвођени на лакше радове по граду, као и у комплексу самог логора. Поред рада на изградњи бодљикаве жице и дрвених кула осматрачница, Јевреји су били ангажовани и на сечењу дрвореда према суседној коњичкој касарни ради боље прегледности са осматрачница, на изградњи живинарника, за радове на железничкој станици Црвени крст итд.³⁹

У периоду од октобра до краја 1941. године извршена су хапшења Јевреја и у Прокупљу, Лесковцу, Зајечару, Пожаревцу, Крушевцу, Краљеву, Јагодини, Бору, Књажевцу и Алексинцу. Сви ухапшени доведени су у логор на Црвеном крсту па је крајем јануара 1942. године било заточено 843 Јевреја, од чега су 155 били емигранти привремено настањени у Нишу. Највише је било нишких Јевреја -староседелача и досељених након 6. априла (442), затим Јевреја из Лесковца (60), Зајечара (15), Алексинца (11), Крушевца (9), Прокупља (7), Пожаревца (6), Јагодине (6), Бора (1), Књажевца (1), Краљева (1), Прокупља, као и 149 Јевреја који су неуспешно покушали да пребегну у Бугарску, који су откривени у граду са лажним исправама и или које су Немци користили за различите потребе у логору.⁴⁰

У јануару 1942. године ухапшени су Јевреји који су се у граду прикривали под лажним именима. Код осморице Јевреја и једне Јеврејке пронађене су лажне легитимације, добијене од полицијских управа у Београду, Нишу и Лесковцу. Поједини су имали пасоше за пут у иностранство (Италију) које су им издале италијанске конзуларне власти у Београду.⁴¹

„19. јануара (на дан Богојављања) бејаше много падао снег уз силу мећаву. Све Јеврејке су морале по наредби доћи са својом децицом остављајућу свој дом. Како су морале то брзо да изврше, били су запослени сви фијакеристи и таљигаши за оне које су морале пешице. Да су знале куда иду, боље им је било да су побегле ма где било“⁴²

37 Koljanin, 116.

38 Н.Озимић, Логор на Црвеном крсту, 8-9. Изјава Трајка Ристића, логораша Црвеног крста

39 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Николе Вулића.

40 НМН, ЛЦК, кут. 7. Списак Јевреја у логору на Црвеном крсту (састављен 14.10.2014).

41 Божовић, 324.

42 НМН, ЛЦК, кут. 1, Ратна сећања Драгутина Јоцића, механичара из Ниша, стр.71

Оболели Јевреји у логору се нису смели лечити по болницама већ су били одвођени у кућу поред Синагоге, где су лекари вршили потребне прегледе да би се затим враћали у логор и све то под одређеном стражом.⁴³

Услед врло тешких прилика и сигурног стрељања, логораша су стрпљиво планирали бекство из логора. Др Велизар Пијаде, који је био логорски лекар и такође Јеврејин, дојавио је логорашима да Немци на брду Бубањ копају раке тако да није преостало много времена.⁴⁴ Дванаестог фебруара 1942. преко жица логора спас у слободи нашло је 105 логораша, док су 42 остала у дворишту и на жицама. Било је то прво бекство из неког логора које су држале јединице Трећег рајха.⁴⁵

Након бекства из концентрационог логора уследила је одмазда и велико стрељање. Немци су најпре извршили стриктно одвајање јеврејских заточеника. Одвојени су мужеви од жена, синова и ћерки, а синови од мајки и сестара. Покупљена су сва мушка јеврејска деца старија од 15 година са тавана, као и сви одрасли мушки Јевреји и истог дана (19. фебруар) стрељани на Бубњу.⁴⁶

Само њихово одвођење било је јако потресно. Немачки војници су у рану зору приморавали Јевреје да брже, у трку, силазе низ степенице. Испред улаза у логорску зграду већ су чекали паркирани камиони. Општа галама пробудила је све затворенике, међу њима и Јеврејке, које су биле заточене на спрату. Видевши одвођење најмилијих у сигурну смрт довикивали су са прозора имена својих синова, браће и мужева. Одвођење је потрајало скоро целог дана и при том није било никакве милости. Поред других је на стрељање одведен и један млади болесни син, омотан у ћебе за којег је отац претходно молио и преклињао да му се поштеди живот и понудио свој. Немци су одвели обојицу.⁴⁷

„Око 5 су почели да пристижу камиони са Јеврејима. Кад би камион стигао, Немци су изводили из њега 12 лица, па ако су била и мало боље одевена, свлачили их и потом одводили на 30-40 метара од камиона. Ту би их поређали тако да су леђима били окренути Немцима који треба да их стрељају.

На 6 метара од жртава стајало је око 12 Немаца са пушкама и на дати знак пуцали у потиљке жртава. А кад се посао заврши, Немци су наређивали доведеним људима да жртве одвуку у већ ископану раку која је била далеко око 10 метара. Пошто је посао завршен са првих 12 стрељаних, Немци су доводили другу дванаесторицу и тако је ишло све до 4 часа после подне.⁴⁸

43 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Винке Николић.

44 Н.Озимић, Др Велизар Пијаде херој логора на Црвеном крсту, Ниш, 2011, 8

45 Н. Озимић, Јевреји у логору на Црвеном крсту, 258-259.

46 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Винке Николић.

47 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Бланке Милановић.

48 Сведочење Меде Омеровића, једног од Рома који су покопавали стрељане на Бубњу. ИАН, фонд

ТРАНСПОРТ ЈЕВРЕЈА ИЗ НИША У ЛОГОР НА САЈМИШТУ

Наређење о интернирању преосталих Јевреја, делимично и Рома, из окупиране Србије у логор на Сајмишту код Земуна донета је почетком децембра 1941. године. Упоредно са интернирањем Јевреја из Београда, у логор на Сајмишту постепено су допремани преостали Јевреји, било да су интернирани или не, из окупиране Србије.⁴⁹

Одлука да се предатни Београдски сајам оспособи за логор донета је још 28. октобра 1941. године. Сама изградња Београдског сајма трајала је од 1936. до 1937. године, када је септембра био свечано отворен. До избијања рата редовно су одржавани јесењи и пролећни сајмови, као и низ других културних и забавних приредби. Целокупно Сајмиште имало је више павиљона са укупно 14.029 м² изложбене површине. Павиљони су означени бројевима од 1 до 5 и били су груписани око централне куле. Исти павиљони су по формирању концентрационог логора претворени у затвореничке просторије.⁵⁰

У априлском бомбардовању Београда 1941. године Сајмиште није теже страдало. Након доношења одлуке да се Београдско сајмиште претвори у логор, немачке окупационе власти у Србији морале су да се за сагласност обрате органима Независне Државе Хрватске, јер је њој простор Сајмишта, као и цели источни Срем, припао 10. октобра 1941. године. Само организовање логора на Сајмишту, поверено је Оперативном штабу организације „Тот“.⁵¹

У логору на Сајмишту је почетком фебруара 1942. године заточено 5.645 Јевреја и очекивало се да ће из Ниша бити дотерано још 700 Јевреја.⁵²

Немачки војници су 24. фебруара 1942. године дали наређење Јеврејкама да спреме децу и ствари. Тада им није било саопштено где их одводе. Из логора су под пратњом стражара доведени на оближњу железничку станицу Црвени крст, где су до 11 сати пре подне чекали транспорт.⁵³ За предстојећи транспорт нису поштеђени ни стари, нити болесни. Тако се догодило да су Јеврејку Перку Мандил, стару 70 година, као срчаног болесника, донели на носилима из Окружне болнице и угурали је у један вагон.⁵⁴ По 50 до 60 су били на силу гурани у сточне вагоне, приликом чега им је дат по један хлеб. Транспорт је ишао за Земун и путовало се по веома јакој хладноћи, што је највише било штетно за малу децу и Јеврејке које су биле у другом стању.⁵⁵

КОЗАРА, кут. 1, фасцикла 67

49 Koljanin, 56, 58.

50 Isto, 49-50.

51 Isto, 50-51.

52 Isto, 60.

53 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Бланке Милановић.

54 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Винке Николић.

55 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Бланке Милановић.

У логору су, по одласку ове групе, остали Јевреји, као и деца Јевреја емиграната, коришћени за рад у кухињи, у амбуланти и за друге потребе. Одрасли мушкраси (емигранти) су тада радили у тзв. *Ластмановој групи* у порти Пантелејске цркве и нису били стрељани у великој одмазди, док су њихове жене, као и друге Јеврејке емигранткиње, отпремљене на Сајмиште 24. фебруара. Јеврејска деца ће нешто касније бити такође транспортована за Сајмиште.⁵⁶

Јевреји из Нишког логора, њих око 600, путовали су пола ноћи и један цели дан. Стигавши на железничку станицу у Земуну, наређено им је да се построје четири по четири и сачекају долазак Јевреја из логора Сајмиште. Ови су по доласку одмах узели децу и немоћне жене (жене старице и труднице). Нарочито су труднице од страха имале сталне болове и њих су Јевреји морали да носе на леђима. Приликом кретања немоћно су их посматрали грађани и ништа нису могли да им помогну. У пратњи ових Јевреја нишки заточеници су се нашли у логору Сајмиште, док су мању групу Немци одвојили и спровели у затвор Гестапоа на саслушање, да би их затим пребацили у логор на Бањици.⁵⁷

*„У затвор је доведена група од десетак Јевреја из Ниша. Сви су били пуни убода и рана. Стајали су без капута, само у кошуљама на мразу и снегу у затворском дворишту. Оне, који су од изнемоглости падали, гестаповци су немилосредно тукли. Следећег дана су их упутили у логор на Бањици.“*⁵⁸

По доласку у логор, заточеници су били смештени по тзв. павиљонима, где је по целу ноћ горело јако електрично осветљење. Спавало се на дрвеним лежајевима на три или четири спрата. На скоро сваком лежају било је по двоје па и више затвореника. У лежајевима је било и нешто сламе.⁵⁹

Највећи је био трећи павиљон, површине 5000м², где је могло да стане од 4500 до 5000 особа. Логорска болница са апотеком била је смештена у павиљону који је пре рата била задужбина Николе Спасића, док је у тзв. турском павиљону, до краја децембра 1941. године, оспособљено купатило са десетак тушева. Исти павиљон је служио и као мртвачница.⁶⁰

Помоћ Јеврејима који су дотерани из Ниша једно краће време пружао је немачки шофер, који им је дотурао хлеб, а понекад и сланину. Помагала му је и млада београдска Јеврејка, али су обоје били откривени. Затвореници су позвани да се окупе у двориште логора, затим су постројени, а испред њих

56 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Бланке Милановић.

57 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Бланке Милановић.

58 R.Rädle, M.Pisari, *Mesta stradanja i antifašističke borbe u Beogradu 1941-44. (priručnik za čitanje grada)*, Beograd, 2013, str. 66 Изјава Драгомира Карајовића, логораша Сајмишта (у даљем тексту R.Rädle, M.Pisari)

59 Koljanin, 77.

60 Koljanin, 72, 83.

су довели Јеврејку са немачким шофером. Девојци је дат будак да ископа себи гроб. Ископала је толико да је рупа дошла до њене главе, а онда су је немачки војници практично затрпали. Вирила јој је само глава, када је пришао један Немац и одсекао је на очиглед логораша који су посматрали овај страشان призор. Поједини су тада преклињали Немце да их стрељају и не муче више.⁶¹

Хајим Леви је пред своје хапшење дао на чување своје злато свом пријатељу Александру Шишковичу, нишком књижду. На Сајмишту је успео да се повеже са једним бугарским официром и успео да преко њега пошаље писмо свом сину, који се склонио у Скопље где Јевреји нису прогањани. У том писму га обавештава где се налази злато. Међутим, официр предаје исто писмо немачком Гестапоу, након чега следи хапшење и погубљење Шишковича. Недуго затим, убијен је и Леви.⁶²

МАСОВНО УНИШТАВАЊЕ ЈЕВРЕЈА У ГАСНОМ КАМИОНУ

Предвиђено велико депортовање заточених Јевреја из Србије у логоре на истоку Европе једноставно није било изводљиво. То је био један од разлога зашто су Немци питање преосталих Јевреја желели да реше у самој Србији. Сама одлука о уништењу свих преосталих Јевреја у окупираној Србији, донета је у седишту немачке полицијско-безбедоносне службе, у RHSA (Reichssicherheitshauptamt) у Берлину, половином марта 1942. године.⁶³

Био је то главни разлог зашто су преостали Јевреји, заточени у нишком логору, као и Јевреји из других логора, морали да се скупа нађу на једном месту у јеврејском логору на Сајмишту.

Још од јесени 1941. године, радило се на развијању нове технике за уклањање Јевреја. Ово је нарочито важило за Србију где јеврејске жене и децу Немци нису могли стрељати, нити у догледном времену депортовати.⁶⁴

Гасно возило, које се ради камуфлаже по документима среће као посебна кола, специјална кола, С-кола, посебно возило или дезинсекциона кола, представљало је даље ширење метода убијања која је већ примењивана с циљем усмрћивања умно и телесно ретардираних људи (такозване еутаназије). Коришћење гасних кола је започело у јесен 1939. године у установама за еутаназију. Довожене су боце са угљен-моноксидом, па је тај гас достављан у кабине у којима је требало угушити људе, а које су биле камуфлиране као туш-кабине или просторије за инхалацију, где су се већ налазиле жртве.⁶⁵

61 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Бланке Милановић.

62 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Бланке Милановић.

63 Koljanin, 116-117.

64 V.Manošek, *Holokaust u Srbiji (Vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941-1942)*, Beograd, 2007, 173. (у даљем тексту *Manošek*)

65 исто

„Познато ми је да ми је Шефер, мислим године 1942, саопштио да је из Берлина стигла на Сајмиште команда са гасним камионом, чији је задатак искључиво био да угуши Јевреје. Возило је било у употреби два месеца или тако нешто и у њему су Јевреји убијани гасом. Сасвим поуздано знам да у том возилу нису убијали никог другог до Јевреје. Шефер и поменута специјална команда добили су строги налог да у том возили убијају искључиво Јевреје. Кад је возило са гасном комором напустило Сајмиште, ту више није било Јевреја, јер су сви били на овај начин ликвидирани.⁶⁶

У првој седмици марта 1942. године, командант логора на Сајмишту, Херберт Андорфер, био је обавештен да ће ускоро из Берлина стићи „специјално возило“ у којем Јевреји из логора треба да буду *успавани*. Андорфер је пре почетка операције масовног уништења јеврејских заточеника скренуо пажњу затвореницима да неће бити транспортовани на исток, већ привремено на међустаницу на југословенској територији. Како су многи захтевали да сазнају тачније појединости о новом логору, Андорфер је саставио фиктиван распоред за нови логор и окачио га на зид. Да би отклонио сваку сумњу, обзнанио је да логораши могу понети са собом свој пртљаг. Сваки транспорт треба наводно да прати по један јеврејски лекар и болничарка. У свом незнању заточеници су помислили да свака промена места може да донесе само побољшање у односу на језиво стање у логору „Сајмиште“, па су се масовно јављали добровољно за претпостављено пресељење из логора.⁶⁷

У периоду између марта и маја 1942. године, сваког јутра, осим недељом, долазила су два камиона из Београда на Сајмиште. Мањи је улазио у логор и стајао пред зградом команданта. Тамо су већ чекали они логораши који су се претходне вечери добровољно пријавили за транспорт. Тако су чланови групе, не слутећи ништа, најпре угурали своје пртљаге у сиво офарбани Зауер-камион који их је чекао пред улазом у логор. Један од двојице возача делио је деци слаткише пре укрцавања, тако да су се она стално окупљала око гасних кола, па је заузимање места ишло брзо. У унутрашњост возила било је постављено по ширини око 10 клупа на којима се сместило сваки пут 50 до 80 логораша. Тада су се затварала задња двокрилна врата. Гасни ауто се кретао у правцу Савског моста. За њим су ишла отворена пртљажна кола и ауто команданта логора. Када би конвој стигао до моста, морао је најпре командант логора да покаже посебне исправе на хрватској граници, на основу којих су хрватски и немачки граничари неометано и неконтролисано пропуштали затворени камион. Стигавши потом на српску страну, скренула би пртљажна кола и одвозила имовину жртава у београдски депо нацистичке установе за старање о народу. Гасна кола би тада мало застала, а један од возача би окренуо полуку, чиме

⁶⁶ Исто,175. Август Мајснер, немачки заповедник полицијских снага

⁶⁷ Исто,179, 180.

је гас уводио у унутрашњост возила. Почевши од тог момента у току вожње – пречицом кроз Београд до одредишта Авала, око 15 км југоисточно од српске престонице, Јевреји у возилу гушени су гасом. Када су гасна кола стигла до стрелишта у Јајинцима, већ је једна група заробљеника ископала јаму за Јевреје угушене у возилу. Гасни камион довожен је близу ископане јаме. По отварању возила могло се утврдити да су се лешеве по правилу налазили више у задњем делу унутрашњости камиона. Њихова лица била су бледа док су се у камиону видели трагови повраћања. Затвореници су тада преносили беживотна тела у јаме и затим их прекривали земљом. Возило би се по повратку увек чистило и припремало за следећи дан. Да би се убрзало пражњење јеврејског логора, камион је активиран најчешће двапут дневно. Када су последњи Јевреји закопани, присутни немачки органи су стрелићали српске затворенике који су свакодневно радили на сахрањивању угушених.⁶⁸

Почетком маја 1942. године угушени су гасом последњи Јевреји из логора Сајмиште. Возачи гас-камиона прекомандовани су на другу дужност. Како је услед напуклине на задњој половини осовине превоз колима био онемогућен, то је специјално возило за гушење отпремљено железницом назад у Берлин.⁶⁹

У масовном уништавању у Београду, убијени су скоро сви Јевреји, који су претходно доведени из логора на Црвеном крсту. Међу њима и нишки Јевреји. Једино су две Јеврејке преживеле овај масовни помор с обзиром да су биле удате за српске чиновнике. Према њиховим сведочењима, док су се оне налазиле у логору, Јевреји који су доведени с њима и даље су били у животу. Тако је процес уништавања нишких логораша текао од априла до маја 1942. године, када су сви угушени и покопани у Јајинцима испод Авале. Ово стрелиште немачка специјална команда је уништила, спаљујућу посмртне остатке закопаних, од децембра 1943. до марта 1944., да би прикрили трагове злочина.⁷⁰

*„Кући сам стигла почетком априла 1942. За то време, док сам ја била на Сајмишту, нико није убијен од наших породица. Око Ускрса у априлу и мају 1942. сви су на Сајмишту поубијани“.*⁷¹

Веома мали број Јевреја преживео је заточеништво у Јеврејском логору Земун. То су, углавном, биле Јеврејке удате за хришћане.⁷²

Поједини Јевреји који су из Ниша интернирани у логор на Сајмишту, где су преживели колективно уништење гушењем, спроведени су у логор на Бањици и погубљени 11. августа 1942. године.⁷³ Немци тада почињу да рашчишћавају све логоре и затворе од преосталих Јевреја. Двадесет осмог

68 Исто, 181-182.

69 Исто, 185.

70 М. Kreso, *Нjемачка окупациона управа у Београду 1941-1944 (са освртом на централне окупационе команде и установе за Србију, Југославију и Балкан)*, Београд, 1979, 209-210.

71 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Винке Николић

72 Koljanin, 62.

73 Logor Banjica logoraši 1941-1944, knjiga 1, priredili E.Micković, M.Radojčić, Београд, 449, 452.

августа, на Бубњу код Ниша, стрељају 80 мушких Јевреја-емиграната, који су претходно месецима радили у Пантелејској цркви и тако у логору на Црвеном крсту остаје само група од петнаест Јевреја са др Велизаром Пијадеом, логорским лекаром.⁷⁴ Већ сутрадан, 29. августа, немачки шеф Управног штаба у Србији, Харолд Турнер, констатовоа је у свом извештају заповеднику Југоистока генералу Леру, да је Србија једина земља у којој је решено питање Јевреја и Цигана.⁷⁵

Са др Пијадеом у фебруару 1943. године стрелани су последњи нишки Јевреји, заточени у логору и коришћени за тешке послове. Од тог времена било је само појединачног стрељања и убијања доведених Јевреја.⁷⁶

СПИСАК НИШКИХ ЈЕВРЕЈА УГУШЕНИХ У БЕОГРАДУ

Абеншоам		Рика	1866.
Абеншоам		Буна	1912.
Абеншоам	Марка	Делисија	1938.
Абеншоам	Марка	Рика	1934.
Абеншоам		Елија	1908.
Абеншоам	Марка	Јеуда	1935.
Абеншоам		Маника	1910.
Абрананел	Израила	Јеуда	1929.
Абрананел	Израила	Рејца	1928.
Адут	Биње	Леонора	1892.
Алхалел		Ленка	1886.
Алхалел	Самуила	Марија	1923.
Алхалел	Самуила	Рашела	1914.
Алхалел	Самуила	Вида	1919.
Алхалел	Самуила	Зимбула	1916.
Албахари		Елиза	1876.
Албинон		Данило	1936.
Албинон		Вењамин	1939.
Албинон		Берта	1907.
Алкалај	Давида	Естер	1922.
Алкалај	Давида	Мазал	1926.
Алкалај	Давида	Нисим	1930.
Алкалај	Боре	Сарина	1897.
Алкалај		Букас	1875.

⁷⁴ НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Винке Николић.

⁷⁵ Глишић, 93.

⁷⁶ Озимих, *Јевреји у логору на Црвеном крсту*, 262.

Алкалај	Лешка	1895.
Алкалај	Лика	1923.
Алкалај	Аврам	1934.
Алкалај	Зимбул	1886.
Алкалај	Естор	1918.
Алкалај	Софија	1896.
Барух	Аиријета	1908.
Барух	Елија	1938.
Барух	Регина	1929.
Батон	Рахила	1913.
Бемоше	Јеуда	1938.
Бен-Аврам	Сара	1865.
Бераха	Аврам	1936.
Бераха Боре	Велка	1920.
Бераха	Дана	1877.
Бераха	Естер	1913.
Бераха	Хана	1922.
Бераха Боре	Малвина	1927.
Бераха	Маријана	1917.
Бераха	Сојка	1914.
Бераха Боре	Стела	1923.
Бераха	Винка	1940.
Барух	Регина	1901.
Барух	Рифка	1915.
Букиш	Берга	1920.
Букиш	Гершон	1941.
Букиш	Грета	1899.
Букиш	Клара	1908.
Букиш	Сара	1926.
Вајс	Луна	1904.
Варон Илија	Бусна	1918.
Варон	Линда	1875.
Варон Илије	Луна	1920.
Варон	Мирјам	1908.
Варон	Наталија	1880.
Варон	Рика	1908.
Варон Мике	Рика	1930.
Варон Илије	Себетај	1933.
Варон Мике	Соломон	1934.
Венезија	Канф	1914.
Дајч	Грета	1897.
Дајч	Мини	1922.
Данити	Јеуда	1936.
Данити	Нехама	1909.

Елазер		Симха	1885.
Ешкенази	Мике	Бабуна	1931.
Ешкенази		Букас	1875.
Ешкенази		Вида	1888.
Ешкенази		Жана	1923.
Ешкенази	Мике	Јоцко	1933.
Ешкенази		Нешика	1910.
Гедаља	Јакова	Малкуна	1900.
Гедаља		Маријета	1900.
Георгенбергер		Амалија	1897.
Гедаља		Букица	1895.
Гедаља	Чибија	Рахела	1914.
Гедаља	Чибија	Сара	1915.
Гедаља		Строја	1886.
Гедаља		Вахал	1905.
Гребер		Ђорђе	1932.
Гребер		Регина	1904.
Гребер		Владимир	1931.
Грос		Лујза	1913.
Данити		Дијана	1900.
Данити	Раке	Леон	1933.
Данити	Раке	Миле	1929.
Исаковић		Наоми	1940.
Исаковић		Рања	1937.
Исаковић		Сара	1916.
Исаковић		Бета	1896.
Исаковић		Букица	1894.
Исаковић		Естер	1923.
Исаковић		Малака	1929.
Исаковић		Сарина	1900.
Јосифовић		Берта	1897.
Јосифовић		Рика	1926.
Јосифовић	Јакова	Рикица	1925.
Јосифовић	Соломона	Берта	1902.
Кајон		Хана	1915.
Калаји		Сузана	1922.
Калдерон		Букица	1908.
Калдерон	Боре	Деаида	1927.
Калдерон		Елиза	1922.
Калдерон	Јакова	Исак	1933.
Калдерон		Мирјам	1900.
Калдерон		Сарина	1910.
Калдерон	Јакова	Хана	1937.
Карио		Сарина	1900.

Катан	Калмија	Матилда	1938.
Катан		Лале	1910.
Катан		Софина	1935.
Клајн		Јелисавета	1921.
Клајн		Нора	1887.
Коен	Малка	Малвина	1908.
Коен		Мирјам	1931.
Коен		Мордехај	1937.
Коен		Рахел	1908.
Конфино		Матилда	1908.
Конфино		Олга	1917.
Конфино	Сабитаја	Самика	1935.
Леви		Матилда	1888.
Леви	Биње	Матилда	1903.
Леви		Беда	1918.
Леви		Буче	1915.
Леви		Буна	1884.
Леви		Хана	1916.
Леви	Исака	Малвина	1908.
Леви		Мазал	1894.
Леви	Исака	Олга	1908.
Леви		Ору	1904.
Леви	Исака	Пекана	1908.
Леви		Перла	1904.
Леви		Сара	1870.
Леви		Сол	1917.
Леви		Вида	1920.
Леви	Соломона	Хајим	1923.
Леонових	Мике	Дези	1939.
Леонових	Мике	Леон	1936.
Леонових	Мике	Матилда	1937.
Леонових			1908.
Мандил		Леси	1941.
Мандил	Исака	Бојка	1923.
Мандил		Буса	1887.
Мандил		Вида	1897.
Мандил		Венезија	1895.
Мандил		Венезија	1884.
Мандил		Вида	1900.
Мандил	Леона	Злата	1925.
Мандил		Исак	1934.
Мандил		Марила	1941.
Мандил	Аврама	Матрушка	1927.
Мандил		Рајка	1875.

Мандил		Рахамин	1929.
Мандил		Рахел	1895.
Мандил		Рашеле	1914.
Мандил		Ребека	1893.
Мандил		Ребека	1891.
Мандил		Рина	1940.
Мандил		Буна	1924.
Мандил		Естра	1904.
Мандил		Франка	1901.
Мандил		Клара	1920.
Мандил		Лика	1886.
Мандил		Матилда	1891.
Мандил		Мазал	1899.
Мандил		Нина	1888.
Мандил		Ору	1919.
Мандил		Стела	1909.
Манхајм	Беле	Марта	1929.
Манхајм		Сара	1907.
Меворах	Боре	Дан	1937.
Меворах		Мазел	1912.
Меворах		Мирзам	1931.
Меворах		Мирјам	1881.
Меворах	Боре	Клара	1935.
Меворах		Софија	1907.
Меворах		Хескија	1911.
Мориц		Акуина	1905.
Мориц		Десанка	1930.
Мошић		Матилда	1876.
Нахум		Бука	1909.
Нисим		Делисја	1924.
Нисим	Чибија	Делисја	1929.
Нисим	Шаула	Десанка	1931.
Нисим	Шаула	Кена	1934.
Нисим	Чибија	Исак	1934.
Нисим		Лешка	1907.
Нисим	Чибија	Рахамин	1928.
Нисим		Рахел	1933.
Нисим		Сол	1903.
Нисим		Хана	1903.
Пардо		Бела	1922.
Пардо		Јулија	1896.
Пардо		Ната	1917.
Перла	Самуила	Реа	1936.
Пијаде	Јакова	Луна	1927.

Пијаде	Солчи	1902.
Пинкас	Вида	1933.
Пинкас	Јосиф	1935.
Пинкас	Матилда	1903.
Сузин	Лика	1904.
Тотис	Клара	1914.
Фишер	Ида	1873.
Фишер	Магда	1911.
Фишер	Олга	1906.
Фризер	Букица	1917.
Хајн	Наталија	1888.
Хараван Арона	Рафајло	1930.
Хараван Арона	Саламон	1932.
Хараван Арона	Софија	1925.
Хараван	Рафајло	1927.
Хараван	Рашела	1892.
Хараван	Симха	1925.
Хараван	Соломон	1929.
Хазан Самуила	Биса	1920.
Хазан Мике	Бисерка	1918.
Хазан	Булиса	1922.
Хазан	Дебора	1926.
Хазан Самуила	Десанка	1928.
Хазан	Естер	1907.
Хазан	Зимбула	1885.
Хазан	Перла	1923.
Хазан Самуила	Матилда	1933.
Хазан	Матилда	1875.
Хазан	Нета	1913.
Хазан	Рашела	1896.
Хазан	Сарина	1895.
Хазан	Симха	1932.
Хершковић	Јелисавета	1924.
Хершковић	Ружа	1898.
Челебоновић	Букас	1875.
Челебоновић	Винка	1903.
Шоамовић	Берга	1886.

СПИСАК НИШКИХ ЈЕВРЕЈА КОЈИ СУ СА САЈМИШТА ПРЕБАЧЕНИ И УБИЈЕНИ У ЛОГОРУ НА БАЊИЦИ

Алкалај Аврама	Матилда	1912.
Алкалај Нисима	Сумхула	1936.
Алкалај Нисима	Џоја	1935.
Буки А.	Барух	1914.
Вајс Исидора	Драгутин	1907.
Караоглановић Јакова	Давид	1934.
Караоглановић Јакова	Марко	1938.
Караоглановић Марка	Мара	1911.
Нахман Челебона	Бераха	1920.
Песак Самуила	Аврам	1917.
Хазан Леона	Израило	1915.

Извори и литература

а) Необјављена архивска грађа

1.-*Архив Организације Црвени крст Ниш:*

2. – *Војни архив у Београду:*

-Фонд „Непријатељска архива“ (Бугари)

-Фонд „Непријатељска архива „ (Немци)

-Фонд „Војске Краљевине Југославије“

3.– *Историјски архив Ниш:*

-Фонд Главног одбора Црвеног крста - окружни одбор Ниш (1878-1947)

4.– *Народни музеј- Ниш:*

-Књига изјава заточеника концентрационог логора на Црвеном крсту у Нишу (1941-1944)

-Збирка предмета и докумената заточеника логора на Црвеном крсту

б) Литература

-Божовић Б, *Страдање Јевреја у окупираном Београду 1941-1944*, друго измењено и допуњено издање, Музеј жртава геноцида, Београд, 2012.

-Глишић В, *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941-1944*, Рад, Београд, 1970.

-Динчић А, *Нишки војни (ратни) заробљеници у Другом светском рату (1941-1945)*, Зборник Народног музеја Ниш, број 21, Ниш, 2012.

-Живковић Д, *Судбина нишких Јевреја за време фашистичке окупације*, Градина, год. II, бр. 2, фебруар 1967.

-Извештаји и наредбе комесарске управе и Недићеве владе за округ Зајечарски 1941-1942. година, књига 1, приредио Б. Благојевић, Неготин-Зајечар, 2006.

-Koljanin M, *Nemački logor na Beogradskom Sajmištu 1941-1944*, ISI, Beograd, 1992.

-Kreso M, *Njemačka okupaciona uprava u Beogradu 1941-1944 (sa osvrtom na centralne okupacione komande i ustanove za Srbiju, Jugoslaviju i Balkan)*, Istorijski arhiv Beograda, Beograd, 1979.

-Лазић Б. В, *Сведочења о ратним заробљеницима војске Краљевине Југославије у Другом светском рату 1941-1945*, Београд, Савез удружења ратних војних заробљеника Другог светског рата 1941-1945. Југославије-Удружење ратних војних заробљеника колубарског округа Београд, 1998.

-*Logor Banjica logoraši 1941-1944*, књига 1, приредили Е.Мicković, М.Рadojčić, Istorijski arhiv Beograda, Beograd, 2009.

-Manošek V, *Holokaust u Srbiji (Vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941-1942)*, Službeni list SRJ, Beograd, 2007.

-Миловановић М, *Немачки концентрациони логор на Црвеном крсту у Нишу и стрељања на Бубњу*, Субнор-ИСИ, Ниш-Београд, 1983.

-Озимих Н, *Драгиша Цветковић и нишки Јевреји у Другом светском рату*, Зборник Народног музеја Ниш, број 23, Ниш, 2014.

-Озимих Н, *Јевреји у логору на Црвеном крсту*, Зборник Народног музеја Ниш, број 20, Ниш, 2011.

- Озимих Н, Динчић А, *Логор на Црвеном крсту*, Народни музеј Ниш, Ниш, 2014.

- Озимих Н, Динчић А, Груден Милентијевић И, Митић И, Симовић Б, *Жртве логора Ниш*, Народни музеј, НКЦ, Медивест КТ, Ниш, 2014.

-Romano J, *Jevreji Jugoslavije 1941-1945. Žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata*, Savez Jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1980.

-Terzić V, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. (uzroci i posledice poraza)*, Beograd, Narodna knjiga, 1982.

-Fogel M, Ristović M, Koljanin M, *Pravednici među narodima - Srbija*, Jevrejska opština Zemun, Beograd, 2010.

Фотографије

1. Лист *Време* од 5.10.1940 (са насловне стране)
2. Лист *Време* од 5.10.1940 - текст Уредбе о мерама које се односе на Јевреје
3. Трака коју су носили Јевреји за време рата (Инв.бр. 302)

4. Наредба о пријављивању београдских Јевреја (16. април 1941)
5. Возило марке "Sauer" - покретна плинска комора - познатије као "душегупка" (НмН, студијски материјал)
6. Драгутин Вајс (НмН, студијски материјал)
7. Анчица Бераха (НмН, студијски материјал)
8. Белка Бераха (НмН, студијски материјал)
9. Исак Албахари (НмН, студијски материјал)
10. Јеуда Абраванел (НмН, студијски материјал)
11. Жак Варон (НмН, студијски материјал)
12. Малвина Исаковић (Приватна колекција Јасне Ћирић)
13. Матилда Конфино (Приватна колекција Јасне Ћирић)
14. Софија Алкалај (Приватна колекција Јасне Ћирић)
15. Мориц Голдштајн са породицом (Приватна колекција Јасне Ћирић)
16. Зелма Алкалај (НмН, студијски материјал)

LES JUIFS NICHOS DANS LE CAMP DE CONCENTRATION DE SAJMIŠTE

LES JUIFS NICHOS AU TEMPS DE L'ADOPTION DES MESURES ANTIJUIVES

Les changements dans l'orientation de la politique étrangère du Royaume de Yougoslavie dans la seconde moitié des années trente et le rapprochement de l'Allemagne et l'Italie avaient leurs propres répercussions politiques internes, qui frappèrent aussi les Juifs.

Sous la pression du renforcement croissant de l'Allemagne nazie et l'Italie fasciste, le gouvernement du Royaume de Yougoslavie, formée par Dragiša Cvetković et Vlatko Maček a commencé avec la prescription de mesures antisémitiques. L'une des premières prise par ce gouvernement était d'entraver, voire même empêcher l'entrée des réfugiés juifs des pays d'Europe occidentale, qui ont été occupés par le Troisième Reich, et qui cherchaient en Yougoslavie le salut des persécutions et atrocités nazies. Plusieurs milliers de réfugiés juifs qui ont réussi à fuir vers la Yougoslavie, ont été confinés dans des petites villes avec la remarque que l'Union des communautés religieuses juives devait se soucier de leur soutien. Une autre mesure a été publiée le 5 octobre 1940, sous le numéro 1322, et concernait l'interdiction aux Juifs de gérer des magasins avec des aliments pour la consommation humaine en vrac. Dans les entreprises industrielles avec des produits de nutrition humaine, dont les propriétaires étaient juifs, ont été placés des commissaires. En la même date et sous le numéro 1323, fut publié le « Règlement sur l'enregistrement des personnes d'origine juive pour les étudiants des universités, des collèges au rang de l'Université, des écoles secondaire supérieures, pour enseignants et autres ». Par ce décret a été introduite pour les Juifs la « Numerus Clausus ». Ceci spécifiquement signifiait que le nombre de Juifs inscrits devait être en proportion du nombre de Juifs par rapport au nombre d'habitants d'autres nationalités.

Les décrets anti-juifs ont été adoptés dans une situation politique étrangère extrêmement difficile sous la pression de l'hégémon européen, l'Allemagne nazie. Elle est, en termes militaires, largement maîtrisé le continent européen et avec ses alliés a presque complètement encerclé la Yougoslavie. Les mesures juridiques anti-juives en général étaient mêmes relativement douces, avec de nombreuses limites et ne furent pas systématiquement mises en œuvre.

Aux premiers signes d'une guerre qui allait bientôt affecter presque toute la planète, le Premier ministre et ministre de l'Intérieur Dragiša Cvetković va essayer, dans la mesure du possible, d'aider ses concitoyens ne les distinguant par la foi. Vers le milieu de 1939, lorsque l'un de ses séjours à Niš, il a invité les représentants de la communauté juive de Niš, personne n'avait la moindre idée

de ce qu'il allait leur dire. Lors de cet entretien qui a eu lieu dans sa maison, Cvetković les avertit que des temps difficiles venaient pour eux et les conseilla de quitter le pays le plus rapidement possible tout en leur fournissant des visas pour la Turquie, où finalement il leur a conseillé de partir. Les Juifs de Niš, visiblement choqués par ce qu'ils ont entendu, ont répété avec insistance qu'ils sont des patriotes et qu'ils ont à Niš tout ce dont ils ont besoin pour eux et leurs descendants, ne sachant pas comment comprendre précisément par l'avertissement donné. Pensant que c'était juste un stratagème politique, Cvetković à la fin les a priés de transférer ce que leur a dit à leurs compatriotes, ce que ceux-ci ont finalement fait. La réaction des membres de la communauté juive à Niš était identique à celle de la gérance de cette communauté, de sorte qu'ils n'ont pas accepté l'avertissement bienveillant de Dragiša Cvetković. Il n'y aura même pas deux ans écoulés, et beaucoup d'entre eux se souviendront avec tristesse du salut refusé.

Dragiša Cvetković restera en mémoire comme le premier ministre qui a signé le fameux « Numerus Clausus ».

LES JUIFS COMME VICTIMES DE LA GUERRE D'AVRIL

Peu de temps après l'attaque l'Italie sur la Grèce, le Ministère de l'Armée et de la Marine du Royaume de Yougoslavie a ordonné le 2 novembre 1940 de rappeler les officiers de réserve et les conscrits pour exercice militaire. Les exercices militaires furent effectués tout au long de l'ancien pays.

En plus des exercices militaires, dans toutes les villes ont été également réalisées des instructions pour la formation des infirmières volontaires. A Niš, cette formation fut menée au lycée de jeunes filles, alors que les instructions pour la formation paramédicale furent organisées à l'école professionnelle pour jeunes hommes. Les élèves furent formés à la manipulation des bandages, civières, utiliser des masques de protection des gaz toxiques et autres procédés.

Les Juifs et les Juives se sont également impliqués activement dans les classes volontaires en cas de guerre. Soit en les soutenant financièrement, soit s'engageant comme associés. De la société des femmes juives à Niš « Deborah », dirigée à la veille de la guerre par Mandil Rebecca (présidente) et Marie Varon (secrétaire), se sont enregistrés 14 membres comme collaboratrices bénévoles (des mesdames) de la Croix-Rouge en cas de déclenchement de la guerre. Treize d'entre eux étaient mariées, et une était veuve. De cette même association, 4 membres étaient également membres de la Croix-Rouge et œuvraient activement dans la collecte de contributions aux fins de la même organisation. Isaac Mandil (commerçant), Zarije Čelebonović (banquier) et Jacques Goldstein (commerçant) étaient membres réguliers de la Croix-Rouge depuis 1941.

A la veille de l'attaque allemande contre le Royaume de Yougoslavie, le Comité Moravique de la Croix-Rouge à Niš a lancé une nouvelle formation pour les infirmières bénévoles. La formation a commencé le 4 avril et a duré seulement deux jours. Il est prévu que l'instruction eu lieu tous les jours sauf les

samedis et dimanches. La formation fut menée par la docteur Desanka Ristić, qui avait déjà une vaste expérience en tant que professeur de longue date à ces formations. 35 participants furent enrôlés, parmi eux il y avait des juives. Les cours théoriques avaient lieu dans l'école artisanale pour jeunes filles, tandis que les exercices pratiques furent effectués dans la polyclinique d'État et scolaire. Les exercices pratiques comprenaient la formation aux premiers secours, après quoi les infirmières recevaient les identifications prescrites, les préparatifs pour la défense des gaz asphyxiants, la formation sur la manipulation des masques protégeant des gaz asphyxiants et similaires.

Après le coup d'État militaire du 26/27 mars 1941, le renversement du gouvernement Cvetković-Maček et l'annulation du Pacte Tripartite, sentant la guerre imminente avec les puissances de l'Axe, le commandement de la Cinquième Région Militaire du Royaume de Yougoslavie, qui était basée à Niš, commence la mobilisation rapide et la rédaction immédiate du déploiement de guerre pour les unités de la garnison.

Dans la garnison militaire de Niš en début avril 1941 servirent 255 officiers actifs et de réserve, parmi lesquels se trouvaient 13 Juifs. Après la brève guerre d'avril, qui a pris fin le 17 avril 1941, en captivité allemande ont été emmenés 354.000 soldats et officiers. Parmi ces prisonniers, il y avait aussi sept Juifs qui avant la guerre vécurent ou servirent à Niš.

La vie des Juifs dans les camps de prisonniers allemands n'était pas facile malgré tous ont survécu à la guerre. Il y avait eu des tentatives infructueuses de libération du camp de la prison des prisonniers mineurs et âgés. Le représentant allemand de la Croix-Rouge rapport que ceci ne pouvait être accordé aux Serbes, Juifs et Russes, comme que des exceptions pouvaient être faites que s'il y a un intérêt allemand direct dans la libération de certains prisonniers et seulement si une demande de dérogation était confirmée par les autorités allemandes.

Le 16 avril 1941, les autorités civiles et militaires allemandes ordonnèrent l'enregistrement de tous les juifs à Belgrade et autres villes dans, à l'époque, la Serbie occupée. De Belgrade ont fui (ou ne se sont pas enregistrés) 3.816 Juifs et beaucoup d'entre eux se sont réfugiés dans la zone d'occupation italienne ou se cachaient à Belgrade même ou à l'intérieur de la Serbie.

A Niš, de Belgrade, dans la seconde moitié d'avril de la même année, 25 Juifs ont fui. Le salut d'une mort certaine ou d'arrestation, les Juifs ont aussi trouvé en fuyant de la création de de l'État croate indépendant Quisling nouvellement formé, où dès les premiers jours commença une grande persécution des Serbes, Roms et Juifs. A Niš, en fin avril, au total, furent enregistrés 51 Juifs venus de l'intérieur du pays occupé.

Après l'établissement des autorités militaires et civiles dans la ville, pour les Juifs de 14 à 60 ans et les Juives de 14 à 40 ans fut imposé le travail forcé. Les Juifs travaillèrent dans des entrepôts, dépôts, au chargement et déchargement à la station de chemin de fer, à la construction des routes Niš-Medoševac, Popovac-Novo Selo, etc.

Un groupe sélectionné reçu de brassards blancs avec les inscriptions de la commande allemande du travail et fut envoyé à déblayer les ruines dans la ville

et les environs. Avant eux, sur la même tâche furent engagés les prisonniers de guerre croates amenés du camp de détention dans les casernes de cavalerie à la Croix-Rouge.

“Je me suis arrêté à Leskovac, fut capturé et expédié en voiture allemande au camp de prisonniers à Niš. Dans ce camp, après quelques jours, furent séparés tous les officiers et les pelotons par lignes nationales, et des Croates fut établi d’abord le premier, puis un autre bataillon « Kroatische Strassenbau » et une « Brückenbau Kompanie », qui travaillèrent sur quelques petites routes autour de l’aéroport de Niš avec les brassards avec l’inscription « Deutsche Wehrmacht ». J’ai amené la 3ème compagnie du 1er bataillon croate de construction de route, confiée à moi, à Belgrade en train, l’est fait passer la Sava par bateau à Zemun. Notre entreprise fut continuée par les Juifs.”

Slavko Krvatić, officier croate

Sous l’œil vigilant des gardes allemands, les Juifs nettoyaient les ruines de l’aéroport de Niš après le bombardement allemand du 8 avril 1941. Ensuite, ils furent désignés d’installer la clôture (de séparer) le futur complexe de camp de la caserne de cavalerie voisine, où à cette époque se trouvait les prisonniers de guerre attendant le transport en Allemagne. Ils œuvrèrent sur l’installation des poteaux et la mise en place des fils barbelés.

En mai 1941, à Niš, vint un nouveau groupe de Juifs. Ils étaient des immigrants en provenance des pays d’Europe centrale et orientale. Suite à l’Anschluss (annexion) de l’Autriche, de l’entrée en Tchécoslovaquie et de la conquête de la Pologne, environ 55.000 Juifs ont trouvé un refuge temporaire dans le Royaume de Yougoslavie, alors qu’environ 5.000 ont trouvé abri dans les frontières après l’occupation germano-italien-bulgare.

Les autorités yougoslaves d’avant-guerre ont logé, un groupe de réfugiés en provenance de la Tchécoslovaquie, l’Allemagne, la Hongrie, la Pologne et l’Autriche dans le camp collectif d’immigrants qui se trouvait à Kuršumlijska Banja dans les lieux utilisés avant la guerre par le Comité de la Croix-Rouge de la Banovina de Morava basé à Niš. Ce camp se composait de 380 résidents juifs des pays d’Europe centrale. Un groupe de 160 juifs fut aussi logé à Niška Banja.

Par ordre de la Feldkommandantur à Niš, le camp des immigrants à Kuršumlijska Banja fut démantelé et tous les immigrants du camp déployés et placés dans des familles juives à Niš, Leskovac et Priština.

Les Autorités militaires allemandes ont ordonné la dissolution du camp d’immigrants avec les juifs à Kuršumlijska Banja et que les anciens résidents soit installés chez les familles juives à Niš, Priština et Leskovac. Vers la fin du même mois, à Niš viennent 155 émigrants juifs, qui ont trouvé refuge non seulement chez les familles juives, mais serbes aussi. La plupart d’entre eux étaient au quai Massare, où résidaient temporairement 14 Juifs, à la rue Général Boža Janković, où se trouvaient 6 Juifs, à rue Poincaré, où résidaient 4 juifs, etc (à Niška Banja étaient logés 20 juifs délogés de Kuršumlijska Banja.

La première réglementation antijuive fut publiée le 31 mai 1941, se référant également aux Roms (Tsiganes), et fut immédiatement publiée dans le quotidien Novo Vreme (Temps Nouveau), comme dans la liste des ordonnances du commandant militaire en Serbie. L'arrêté prévoyait l'enregistrement et le marquage avec brassard portant l'inscription « Jude » et le symbole de Salomon sur la poitrine et le dos de tous les Juifs au cours des deux semaines à compter de la date de sa publication. Il prévoyait également l'enregistrement et à la confiscation des biens juifs mobiliers et immobiliers, avec l'interdiction des propriétaires d'en disposer. L'administration de la Banovina à Niš, par son décret du 7 juin 1941, ordonna à tous les bureaux du district et aux conseil municipal de fournir la liste des loges des francs-maçons, des communes religieuses juives, des synagogues, d'autres organisations juives, des personnalités principales parmi les Juifs, de tous les magasins juifs (fabriques-entreprises) et d'autres Juifs.

Un peu plus tard, le 22 décembre 1941, parut un décret relatif à la réception des Juifs en résidence. Par celle-ci, Il fut interdit, sous peine de mort, de recevoir des Juifs en hébergement, de les cacher et de dissimuler des objets juifs.

Un jour, nous avons reçu un appel à moi-même et mon mari d'aller recevoir le bandeau jaune des Allemands, sur lequel était écrit « Juden ». Nous fument estampillés au marché, de sorte que nous ne pouvions pas sortir jusqu'à 11 heures. D'abord, ils ont pris notre rabbin, puis le président de la commune, et après un court laps de temps, ils ont rassemblé les femmes et les enfants.

Par un document du 10 juin, l'administration de la Banovina exige par les autorités régionales d'exécuter strictement les ordres sur les Juifs, et ceci: que toutes les personnes soit introduites dans les listes de Juifs dans le temps prévu, ce qui est également valable pour les Roms (Tsiganes), que tous soient en permanence vêtus du bandeau jaune avec le mot « Juif », que soient immédiatement retirés du service de l'État et de la collectivité territoriale tous les fonctionnaires juifs; de garder le contrôle de ne pas se livrer à une pratique interdite et de prévenir les tentatives de visite aux endroits pour les loisirs et autres institutions publiques (théâtres, cinémas, bains publics, etc.).

Par le Décret fut aussi règle l'interdiction de disposition des épargnes et dépôts et l'ouverture de coffre-fort en l'absence des autorités allemandes compétentes. Les biens juifs furent pillés par la plupart des Allemands de souche.

Le deuxième groupe de juifs-colons de Kuršumlijska Banja, où la plupart étaient des juifs polonais fut autorisé à se déplacer librement dans les rues et de diffuser des rumeurs selon lesquelles il n'y aurait pas de persécution, qu'ils sont libres, que les autres Juifs ne quittent pas la ville, que les maisons et magasins ne se vendent pas, que les Juifs ne sont pas tués en Allemagne, mais placés dans des ghettos comme à Varsovie ou déplacés dans les pays européens que les Allemands ont occupés, etc. De cette façon, les Allemands étaient sûrs de maintenir ensemble tous les Juifs en ville jusqu'aux ordres sur leur destin final.

L'ARRESTATION DES JUIFS A NIŠ

Malgré les conditions extrêmement dégradantes dans lesquelles la population juive de Nis survivait, en plus du harcèlement quotidien et la saisie de la propriété juive, la période jusqu'à octobre 1941 était encore plus ou moins tolérable, parce qu'il n'y avait pas d'exécution en masse dans la ville. Cependant, le général Franz Böhme, commandant en chef allemand en Serbie, qui était déjà été affecté à l'époque du soulèvement national, a publié le 10 octobre 1941, un ordre pour la mise en œuvre de mesures de rétorsion. Dans cet ordre était précisément défini la question des représailles, notamment envers les otages. Dans la deuxième partie de cet ordre, il était noté que dans toutes les garnisons en Serbie il fallait arrêter de toute urgence tous les otages, communistes, hommes douteux, tous les Juifs et ceux qui se déclarent comme nationaliste ou d'esprit démocratique.

Conformément à cet ordre a commencé l'arrestation des Juifs à Niš. Les autorités administratives allemandes, principalement la Feldkommandantur, a strictement mise en œuvre l'ordre de Böhme : tous les Juifs adultes de Niš sont obligés de se signaler immédiatement à l'hôtel « Park », où ils recevront un ordre. Se trouvant dans une situation extrêmement précaire, les Juifs n'avaient pas le choix. Pensant qu'ils seraient, comme l'était la pratique de temps, à nouveau emmenés à travailler autre part, ils venaient à l'hôtel où ils furent arrêtés sur les lieux et transportés par camions vers le camp Croix-Rouge. Ils ont été placés au grenier du bâtiment du camp, séparés des autres prisonniers.

Ce 23 octobre, ils ont arrêtés et amenés au camp seulement les hommes pour les utiliser comme main-d'œuvre et en même temps comme otages au cas que leurs épouses tenteraient de s'échapper de la ville. En janvier 1942, les femmes avec enfants arrivent au camp.

Dans les premiers temps, dans le camp étaient seulement que les hommes Juifs, et plus tard, et après une période, ont aussi été amenées leurs familles. Les hommes juifs furent utilisés pour travailler autour du bâtiment du camp, la coupe d'arbres sur le chemin équestre et tout cela pour la construction des miradors.

Après leur arrivé au camp, il n'y avait pas de régime rigoureux contre les Juifs, parce que, à ce moment-là, on ne savait toujours pas quoi faire avec les prisonniers en dehors du territoire touché par les combats des rebelles. La question de la déportation des Juifs de Serbie occupée s'est présentée depuis l'été 1941. Pour sa mise en œuvre, en particulier fut engagé le représentant plénipotentiaire du ministère des Affaires étrangères du Troisième Reich, Felix Benzler. L'une des conclusions des discussions sur la question juive, en octobre 1941 à Belgrade, était que les Juifs restants soient internés en Serbie, et ensuite, expédiés dans un camp de réception de caractère à l'est, dès que techniquement possible.

Pendant que nous étions dans le camp, le fabricant de miroirs Cohen a été exécuté, un Juif de Nis et un jeune homme de la région de Kruševac. Ils ont été abattus dans le camp dans la nuit. Nous avons entendu que Cohen avait juste crié : « Oh, Mère ! »

Cette situation supportable se reflétait de manière que les hommes étaient emmenés chaque jour pour travailler des tâches faciles dans la ville, ainsi que dans

le complexe du camp. En plus de travailler sur la construction de fil de fer barbelé et des tours en bois des miradors, les Juifs furent aussi engagés et la coupe de l'allée vers la caserne de cavalerie voisine pour une meilleure visibilité des miradors, à la construction d'un poulailler, travaux à la gare Croix-Rouge et ainsi de suite.

Dans la période d'octobre à la fin de 1941 furent aussi conduites les arrestations des Juifs à Prokuplje, Leskovac, Zaječar, Požarevac, Kruševac, Kraljevo, Jagodina, Bor, Knjaževac et Aleksinac. Toutes les personnes arrêtées furent amenées au camp Croix-Rouge de manière qu'en fin janvier 1942, 843 Juifs furent arrêtés, dont 155 étaient des immigrants en séjour temporaire à Niš. La plupart étaient des Juifs de Niš et ceux venus après le 6 avril (442), suivi des Juifs de Leskovac (60) Zaječar (15), Aleksinac (11), Kruševac (9), Prokuplje (7), Požarevac (6) Jagodina (6), Bora (1), Knjaževac (1), Kraljevo (1), Prokuplje, comme 149 Juifs, qui tentèrent sans succès de fuir vers la Bulgarie étant découverts dans la ville avec des documents faux, que les Allemands utilisaient à des fins multiples dans le camp.

En janvier 1942 furent aussi arrêtés les Juifs cachés sous de faux noms. Chez huit juifs et une juive furent trouvées des fausses identités, obtenues des administrations de la police à Belgrade, Niš et Leskovac. Certains avaient des passeports pour voyager à l'étranger (l'Italie) délivrés par les autorités consulaires italiennes à Belgrade.

Le 19 janvier (le jour de l'Épiphanie), il neigeait beaucoup avec une tempête intense. Toutes les femmes juives étaient ordonnées de venir avec les enfants quittant maison. Comment elles durent exécuter ceci rapidement, tous les cochers et charretiers étaient employés pour ceux qui devaient marcher. Si elles savaient où ils allaient, elles auraient mieux fait de s'enfuir n'importe où.

Les Juifs tombés malades dans le camp n'étaient pas autorisés à être traités dans les hôpitaux et, donc furent emmenés dans une maison près de la synagogue, où les médecins effectuaient les contrôles nécessaires pour les ramener ensuite au camp et tout cela sous garde spécifique.

En raison de la situation très grave et l'exécution sûre, les détenus ont patiemment planifiés la fuite du camp. Dr Velizar Pjadé, qui était le médecin du camp, ainsi que Juif, a communiqué aux détenus que les Allemands sur la colline Bujanj creusaient des tombes et qu'il ne restait pas beaucoup de temps. Le douzième février 1942 en franchissant les fils du camp, 105 détenus se sont trouvés en liberté, alors que 42 autres restèrent dans la cour et sur les fils. Ce fut la première évasion d'un camp de détention qui dirigé par les unités du Troisième Reich.

Après l'évasion du camp de concentration ont suivies les représailles et une grande exécution. Les Allemands ont d'abord strictement séparé les prisonniers juifs. Les hommes étaient séparés des femmes, fils et filles, et les fils de leurs mères et sœurs. Tous les garçons juifs âgés de plus de 15 ans furent emmenés du grenier, ainsi que tous les adultes juifs et exécutés le même jour (19 février) à Boubagne.

La déportation elle-même fut très touchante. Les soldats allemands ont, à l'aube, contraint les Juifs à se dépêcher, en courant, de descendre les escaliers.

Devant l'entrée du bâtiment du camp les attendaient les camions déjà stationnés. La clameur générale a réveillé tous les prisonniers, parmi eux les Juives qui étaient captives au rez-de-chaussée. Voyant leurs proches emmenés vers une mort certaine, elles crièrent les noms de leurs fils, frères et maris. La déportation dura presque toute la journée et pendant celle-ci, il n'eut aucune pitié. En plus des autres à l'exécution fut aussi emmené un jeune fils malade, enveloppé dans une couverture pour lequel le père précédemment prié et supplie d'épargner sa vie, et offrit la sienne. Les Allemands les ont pris tous les deux.

Vers 5 heures, les camions ont commencé à arriver avec les Juifs. Lorsque le camion était arrivé, les Allemands prenaient de celui-ci 12 personnes, et si elles étaient un peu mieux habillées, les déshabillées et ensuite les emmenées à 30-40 mètres du camion. Là, ils les alignées de telle sorte que leurs dos tourné aux Allemands qu'ils devaient les abattre.

À 6 mètres des victimes se tenaient environ 12 Allemands avec des fusils et au signal donne tirait dans la nuque des victimes. Et quand le travail fut terminé, les Allemands ordonnèrent aux gens amené de traines les victimes dans la tombe déjà creusée, qui était éloignée environ 10 mètres. Après le travail est terminé avec les premier 12 exécutés, les Allemands amenaient douze autres, et ainsi se poursuivit jusqu'à 4 heures de l'après-midi.

LE TRANSPORT DES JUIFS DE NIŠ AU CAMP DE CONCENTRATION DE SAJMIŠTE

L'ordre d'interner des Juifs restants, et en partie des Roms de la Serbie occupée dans le camp Sajmište près de Zemun a été fait au début de décembre 1941. Parallèlement à l'internement des Juifs à Belgrade, au camp de Sajmište, peu à peu sont amenés les Juifs restants, internés ou non, de la Serbie occupée.

La décision d'aménager la Foire de Belgrade d'avant-guerre comme camp a été déjà faite le 28 octobre 1941. La construction de la Foire de Belgrade a duré de 1936 à 1937, quand elle a été officiellement ouverte en septembre. Jusqu'au début de la guerre se déroulèrent régulièrement les foires d'automne et de printemps, ainsi que de nombreux autres événements culturels et de divertissement. L'ensemble de Sajmište avait plus de pavillons avec un total de 14.029 m² de surface d'exposition. Les pavillons étaient numérotés de 1 à 5 et regroupés autour d'une tour centrale. Les mêmes pavillons furent, après l'établissement du camp de concentration, transformés en espace de détention.

Dans le bombardement de Belgrade en avril 1941, la Foire n'a été lourdement endommagé. Après la décision de convertir la Foire de Belgrade en camp, les autorités d'occupation allemandes en Serbie ont dû se tourner vers les autorités de l'État croate indépendant pour approbation, car l'espace de la Foire, ainsi que l'ensemble du Srem oriental, y était rejoint le 10 octobre 1941. L'organisation même du camp de Sajmište fut confiée à l'état-major opérationnel de l'organisation Toth.

Dans le camp Sajmište, en début février 1942, furent détenus 5.645 Juifs et encore 700 autres Juifs étaient attendus de Niš.

Les soldats allemands ordonnèrent aux femmes juives, le 24 février 1942, de préparer leurs enfants et affaires. Il ne le fut pas annoncé où ils les transféraient. Du camp sous l'escorte des gardes, ils furent convoyés à la gare "Croix-Rouge" à proximité, où jusqu'à 11 heures du matin ils attendirent le transport. Les vieux ou malades ne furent pas épargnés Pour le transport à venir. De cette manière, la juive Perka Mandil, âgée de 70 ans, comme patient cardiaque, fut amenée sur une civière de l'hôpital du district et embarquée dans un wagon. Ils furent empilés de force par 50 à 60 dans des wagons à bétail et donnés une miche de pain chacun. Le transport alla jusqu'à Zemun et le voyage fut par un froid très fort, ce qui était le plus nuisible pour les jeunes enfants et les juives qui étaient enceintes.

Après le départ de ce groupe, dans le camp, les Juifs restants, furent utilisés pour travailler dans la cuisine, à la clinique et à d'autres fins, ainsi que les enfants d'immigrants juifs. Les hommes adultes (les immigrants) travaillèrent jusque-là le soi-disant Groupe Lastmane dans la cour de l'église de St Pantaléon et ne furent pas exécutés pendant les grandes représailles, tandis que leurs épouses, ainsi que d'autres immigrantes juives, furent envoyés au camp Sajmište le 24 février. Les enfants juifs seront un peu plus tard également transportés vers Sajmište.

Les Juifs du camp de Niš, environ 600 ont voyagé la moitié de la nuit et une journée entière. En arrivant à la gare ferroviaire de Zemun, ils reçurent l'ordre de s'aligner quatre par quatre et d'attendre l'arrivée des Juifs du camp de Sajmište. En arrivant, ceux-ci ont immédiatement pris les enfants et les femmes infirmes (femmes âgées et enceintes). À cause de la peur les femmes enceintes avaient des douleurs constantes et les Juifs devaient les porter sur leurs dos. Lors du déplacement, les citoyens impuissants les regardaient et ne pouvaient pour les aider. En escorte de ces Juifs, les détenus de Niš se sont retrouvés dans le camp de Sajmište, tandis que les Allemands séparèrent et emmenèrent un petit groupe à la prison de la Gestapo pour interrogation pour les expédier ensuite au camp à Banjica.

En prison fut amené un groupe d'une dizaine de Juifs de Niš. Tous étaient pleins de morsures et plaies. Ils restèrent sans manteau, seulement en chemises dans le froid et la neige dans la cour de la prison. Ceux qui tombaient d'épuisement, les membres de la Gestapo les battaient sans merci. Le lendemain, ils ont été envoyés au camp à Banjica.

À l'arrivée au camp, les détenus furent logés par les soi-disant pavillons, où toute la nuit brillait une lumière électrique forte. Ils dormaient sur des lits en bois à trois ou quatre étages. Sur presque chaque lit, il y avait deux ou plusieurs détenus. Les lits avaient un peu de paille.

Le plus grand était le troisième pavillon, d'une surface de 5000 m², où pouvait être installées entre 4.500 et 5.000 personnes. L'hôpital du camp avec la pharmacie était situé dans le pavillon qui, avant la guerre, était la dotation de Nikola Spasić, tandis que dans le soi-disant Pavillon turc, jusqu'à la fin décembre 1941, fut installée des bains avec une douzaine de douches. Le même pavillon servait aussi de morgue.

Une aide aux Juifs amenés de Niš pour une courte durée fut apportée par le chauffeur allemand qui leur glissait du pain et parfois du lard. Une jeune juive belgradoise les aidait aussi, mais tous les deux furent découverts. Les prisonniers furent sommés à se rassembler dans la cour du camp, puis alignés en face d'eux ont été amenés la juive avec le chauffeur allemand. La fille fut donnée un pic pour creuser sa propre tombe. Elle a creusé de manière que le trou lui était venu jusqu'à sa tête, puis les soldats allemands l'ont pratiquement enterré. Seulement sa tête était en dehors lorsque qu'un allemand s'est approché et la lui coupa devant les détenus qui regardèrent cette terrible scène. Certains supplièrent alors les Allemands de les exécuter et de ne plus le torturer.

Haim Levi a, avant son arrestation, donné son or à la garde à son ami Alexandar Šišković, libraire nichois. À Sajmište, il a réussi à se connecter avec un officier bulgare et par son intermédiaire d'envoyer une lettre à son fils, qui s'était réfugié à Skopje où les Juifs ne furent pas persécutés. Dans cette lettre, il l'informa où se trouvait l'or. Cependant, l'officier remet la même lettre à la Gestapo et après ensuit l'arrestation et l'exécution Šišković. Peu de temps après, Levi a été aussi tué.

L'EXTERMINATION MASSIVE DES JUIFS DANS LE CAMION A GAZ

La grande déportation prévue des Juifs détenus de Serbie dans les camps en Europe orientale était tout simplement impossible. Ce fut l'une des raisons pourquoi les Allemands voulaient résoudre la question des Juifs restants en Serbie même. La décision sur l'élimination de tous les Juifs restants dans la Serbie occupée a été faite au siège du service de police et sécurité, dans la RHSA (Reichssicherheitshauptamt) à Berlin en mi-mars 1942.

Ce fut la raison principale pour laquelle le reste des juifs emprisonnés dans le camp de Niš, ainsi que les Juifs des autres camps devaient se retrouver en un seul endroit dans le camp juif de Sajmište.

Depuis l'automne 1941, une nouvelle technique pour l'élimination des Juifs fut développée. Cela était particulièrement valable pour la Serbie où les Allemands ne pouvaient pas exécuter les femmes et les enfants juifs, ni les déporter dans un avenir prévisible.

Le véhicule à gaz, qui pour camouflage dans les documents est désigné comme véhicule spécial, voiture spéciale, S-véhicule ou voiture de désinsectisation, représentait une nouvelle expansion de la méthode d'exécution qui était déjà appliquée dans l'exécution des personnes mentalement et physiquement handicapées (ladite euthanasie). L'utilisation du véhicule de gaz a commencé en automne 1939 dans les institutions pour l'euthanasie. Les bonbonnes avec du monoxyde de carbone furent amenées et le gaz délivré dans les cabines dans lesquelles il fallait asphyxier les gens, qui furent camouflées en cabines de douches ou des chambres pour inhalation ou se trouvaient déjà des victimes.

Il est certain que Schaeffer, je pense en 1942, a annoncé que de Berlin à Sajmište est arrivé la commande avec le camion de gaz, dont le devoir consistait uniquement à asphyxier les Juifs. Le véhicule a été utilisé pendant deux mois ou plus et dans celui-ci furent tués les Juifs par gaz. Je sais sûrement que dans ce véhicule ils ne tuaient personne d'autre que les juifs. Schaeffer et la commande spéciale mentionnée ont reçu l'ordre strict de tuer dans ce véhicule uniquement les Juifs. Lorsque le véhicule avec chambres à gaz a quitté Sajmište, il n'y avait plus de Juifs là-bas, parce qu'ils ont tous été supprimés de cette façon.

Dans la première semaine de mars 1942, le commandant du camp à Sajmište, Herbert Andorfer, fut informé qu'allait bientôt arriver de Berlin un « véhicule spécial » dans lequel les juifs du camp doivent être endormis. Andorfer a attiré, avant l'opération d'extermination massive des détenus juifs, l'attention aux prisonniers qu'ils ne seront pas transportés à l'Est, mais temporairement comme un arrêt intermédiaire sur le territoire yougoslave. Comme beaucoup exigeait de savoir plus précisément les détails du nouveau camp, Andorfer compila un calendrier fictif pour le nouveau camp et l'accrocha sur le mur. Pour éliminer tout doute, il annonça que les détenus pouvaient emporter avec eux leurs bagages. Chaque transport doit prétendument être accompagné d'un médecin et d'une infirmière juifs. Dans leurs ignorance les prisonniers ont pensé que tout changement d'endroit ne pouvait apporter qu'une amélioration par rapport à la situation effrayante dans le camp Sajmište, de sorte qu'ils se portaient volontaires en masse pour la réinstallation supposée du camp.

Dans la période entre mars et mai 1942, tous les matins, sauf le dimanche, venaient deux camions de Belgrade à Sajmište. Le plus petit entrait dans le camp et se tenait devant le bâtiment du commandant. Là-bas attendaient déjà les détenus qui se sont portés volontaire la veille pour le transport. De cette manière, tous les membres du groupe, ne s'attendant à quoi que ce soit, chargeaient d'abord leurs bagages dans le camion Sauer peint en gris qui les attendait à l'entrée du camp. L'un des deux chauffeurs distribuait aux enfants des bonbons avant l'embarquement, de sorte qu'ils étaient constamment rassemblés autour de la voiture de gaz, de sorte que l'embarquement se déroulait rapidement. À l'intérieur du véhicule, il y avait en largeur environ 10 bancs sur lesquels chaque fois s'installaient 50 à 80 détenus. Ensuite, les portes arrière battantes se fermaient. La voiture à gaz se déplaçait en direction du pont Sava. À sa suite allaient un camion avec la partie de chargement découverte et la voiture du commandant du camp. Lorsque le convoi arrivait au pont, le commandant du camp devait d'abord présenter des documents spécifiques à la frontière croate, sur la base desquels les gardes de frontière croates et allemands sans entrave et sans contrôle laissaient passer le camion clos. En arrivant alors du côté serbe, tournait d'abord le camion avec bagages et emportait les biens des victimes au dépôt de l'institution nazie de Belgrade pour la prise en charge des personnes. Le véhicule à gaz s'arrêtaient un peu, et l'un des chauffeurs activerait le levier introduisant le gaz introduit à l'intérieur du véhicule. À partir de ce moment, pendant la conduite, par un raccourci à travers Belgrade vers la destination d'Avala, à environ 15 km au sud-est de la capitale serbe, les juifs dans le véhicule furent

suffoqués par gaz. Lorsque la voiture de gaz arrivait à la destination à Jajinci, un groupe de prisonniers avait déjà creusé une fosse pour les Juifs asphyxiés dans le véhicule. Le camion à gaz allait près des fosses excavées. Après avoir ouvert le véhicule, on pouvait apercevoir que les cadavres, par règle, étaient plus à l'arrière de l'intérieur du camion. Leurs visages étaient pâles, alors que dans le camion on voyait des traces de vomissements. Les prisonniers ensuite transportaient les cadavres dans les fosses puis les couvraient de terre. Au retour, le véhicule était toujours nettoyé et préparé pour le lendemain. Pour accélérer le nettoyage du camp juif, le camion est activé habituellement deux fois par jour. Quand les derniers Juifs furent enterrés, les autorités allemandes ont exécutés les prisonniers serbes qui travaillaient quotidiennement sur l'enterrement des suffoqués.

En début mai 1942 furent supprimé par gaz les derniers Juifs du camp Sajmište. Les conducteurs de camions à gaz furent transférés à un autre poste. Due à une fêlure à la moitié arrière de l'essieu, le transport en véhicule fut impossible tel que le véhicule spécial pour suffocation fut expédié par train à Berlin.

Dans l'extermination massive de Belgrade furent tués presque tous les Juifs, qui eurent été amenés dans le camp Croix-Rouge. Parmi eux furent aussi les Juifs de Niš. Seuls deux juives survirèrent ce massacre massif étant mariées à des fonctionnaires serbes. D'après leurs témoignages, alors qu'elles étaient dans le camp, les Juifs qui ont été amenés à eux étaient encore en vie. Ainsi, le processus d'extermination des prisonniers du camp de Nis coulait d'avril à mai 1942 quand tous furent étouffés et enterrés à Jajinci au pied d'Avala. La commande spéciale allemande a détruit ce champ de tir en brûlant les restes des enterres de décembre 1943 à mars 1944 pour couvrir les traces du crime.

Je suis arrivé à la maison en début avril 1942, à l'époque quand j'étais à Sajmište personne n'a été tué de nos familles. Autour de Pâques en avril et mai 1942, tous à Sajmište furent exécutés.

Très peu de Juifs survécurent la captivité dans le camp juif de Zemun. Ceux-ci furent, principalement, en majorité, les femmes juives mariées à des chrétiens. Certains Juifs qui étaient de Niš internés dans le camp à Sajmište, où ils survirèrent l'extermination collective par suffocation, furent emmenées au camp de Banjica et exécutés le 11 août 1942. Les allemands alors commençaient à nettoyer les camps et les prisons des Juifs restants. Le 28 août, à Boubagne près de Niš, ils exécutèrent 80 hommes juifs émigrés, qui ont précédemment travaillé pendant des mois à l'église St Pantaléon et, de sorte, dans le camp Croix-Rouge reste seulement un groupe d'une quinzaine de Juifs, avec le dr Vélizar Piadé, le médecin du camp. Le lendemain, le 29 août, le chef allemand du personnel administratif en Serbie, Harold Turner, constata dans son rapport au commandant du sud-est, le général Lehr, que la Serbie est le seul pays dans lequel est résolue la question des Juifs et des Tsiganes.

Avec le dr Piadé en février 1943 furent exécutés les derniers Juifs nichois détenus dans le camp et utilisés pour les charges lourdes. Depuis ce temps, il n'y avait que des exécutions et tueries individuelles des Juifs amenés.

LISTE DES JUIFS NICHOIS
gazés à Belgrade

Abenchoame	Rika	1866
Abenchoame	Buna	1912
Abenchoame	Marko Delisïa	1938
Abenchoame	Marko Rika	1934
Abenchoame	Élie	1908
Abenchoame	Marko Jéuda	1935
Abenchoame	Manika	1910
Abravanel	Israel Jéuda	1929
Abravanel	Izraila Rejtsa	1928
Adut	Binje Leonora	1892
Alhalel	Lenka	1886
Alhalel	Samuila Maria	1923
Alhalel	Samuila Rašela	1914
Alhalel	Samuila Vida	1919
Alhalel	Samuila Zimbula	1916
Albahari	Eliza	1876
Albinon	Danilo	1936
Albinon	Benjamin	1939
Albinon	Bertha	1907
Alkalaï	David Esther	1922
Alkalaï	David Mazal	1926
Alkalaï	David Nissime	1930
Alkalaï	Bora Sarina	1897
Alkalaï	Bukas	1875
Alkalaï	Léchka	1895
Alkalaï	Lika	1923
Alkalaï	Abraham	1934
Alkalaï	Zimbul	1886
Alkalaï	Estor	1918
Alkalaï	Sofija	1896
Baruh	Airieta	1908
Baruh	Élie	1938
Baruh	Rïgina	1929
Baton	Rahila	1913
Bemoše	Jéuda	1938
Ben-Abraham	Sara	1865
Beraha	Abraham	1936
Beraha	Bora Velka	1920
Beraha	Dana	1877
Beraha	Esther	1913

Beraha		Hana	1922
Beraha	Bora	Malvina	1927
Beraha		Mariana	1917
Beraha		Soika	1914
Beraha	Bora	Stela	1923
Beraha		Vinka	1940
Baruh		Régina	1901
Baruh		Rifka	1915
Bukiš		Berta	1920
Bukiš		Geršon	1941
Bukiš		Greta	1899
Bukiš		Klara	1908
Bukiš		Sara	1926
Weiss		Luna	1904
Varon	Ilija	Busna	1918
Varon		Linda	1875
Varon	Ilije	Luna	1920
Varon		Miriam	1908
Varon		Natalia	1880
Varon		Rika	1908
Varon	Mike	Rika	1930
Varon	Ilije	Sebetaï	1933
Varon	Mike	Salomon	1934
Venezija		Kanf	1914
Deitsch		Greta	1897
Deitsch		Mini	1922
Daniti		Jéuda	1936
Daniti		Nehama	1909
Elazer		Simha	1885
Echkenazi	Mike	Babuna	1931
Echkenazi		Bukas	1875
Echkenazi		Vida	1888
Echkenazi		Jeanna	1923
Echkenazi	Mike	Jotsko	1933
Echkenazi		Néchika	1910
Gedalia	Jacob	Malkuna	1900
Gedalia		Marijeta	1900
Georgenberger		Amaliïa	1897
Gedalia		Bukitsa	1895
Gedalia	Čibija	Rahela	1914
Gedalia	Čibija	Sara	1915
Gedalia		Stroja	1886
Gedalia		Vahal	1905
Greber		Djordje	1932

Greber	Régina	1904
Greber	Vladimir	1931
Gros	Louisa	1913
Daniti	Diana	1900
Daniti Rake	Léon	1933
Daniti Rake	Mile	1929
Isaković	Naomi	1940
Isaković	Ranja	1937
Isaković	Sara	1916
Isaković	Beta	1896
Isaković	Bukitsa	1894
Isaković	Esther	1923
Isaković	Malaka	1929
Isaković	Sarina	1900
Josifović	Berta	1897
Josifović	Rika	1926
Josifović Jacob	Rikitsa	1925
Josifović Salomon	Berta	1902
Kajon	Hana	1915
Kalaji	Suzana	1922
Kalderon	Bukica	1908
Kalderon Bore	Deaïda	1927
Kalderon	Elisa	1922
Kalderon Jacob	Isak	1933
Kalderon	Miryam	1900
Kalderon	Sarina	1910
Kalderon Jacob	Hana	1937
Kario	Sarina	1900
Katan Kalmija	Matilda	1938
Katan	Lale	1910
Katan	Sofina	1935
Klein	Āelisaveta	1921
Klein	Nora	1887
Cohen Malka	Malvina	1908
Cohen	Miryam	1931
Cohen	Mordechai	1937
Cohen	Rahel	1908
Konfino	Matilda	1908
Konfino	Olga	1917
Konfino Sabitaja	Samika	1935
Levi	Matilda	1888
Levi Binje	Matilda	1903
Levi	Beda	1918
Levi	Buče	1915

Levi	Buna	1884
Levi	Hana	1916
Levi Isaac	Malvina	1908
Levi	Mazal	1894
Levi Isaac	Olga	1908
Levi	Oru	1904
Levi Isaac	Pekana	1908
Levi	Perla	1904
Levi	Sara	1870
Levi	Sol	1917
Levi	Vida	1920
Levi Salomon	Haïm	1923
Leonović Mike	Dezi	1939
Leonović Mike	Léon	1936
Leonović Mike	Matilda	1937
Leonović		1908
Mandil	Lesi	1941
Mandil Isaac	Boïka	1923
Mandil	Busa	1887
Mandil	Vida	1897
Mandil	Venetzija	1895
Mandil	Venetzija	1884
Mandil	Vida	1900
Mandil Léon	Zlata	1925
Mandil	Isaac	1934
Mandil	Marila	1941
Mandil Abraham	Matruchka	1927
Mandil	Raïka	1875
Mandil	Rahamin	1929
Mandil	Rahel	1895
Mandil	Rachèle	1914
Mandil	Rebecca	1893
Mandil	Rebecca	1891
Mandil	Rina	1940
Mandil	Buna	1924
Mandil	Estra	1904
Mandil	Franka	1901
Mandil	Klara	1920
Mandil	Lika	1886
Mandil	Matilda	1891
Mandil	Mazal	1899
Mandil	Nina	1888
Mandil	Oru	1919
Mandil	Stela	1909

Manheim	Bele	Marta	1929
Manheim		Sara	1907
Mevorah	Bore	Dan	1937
Mevorah		Mazel	1912
Mevorah		Mirzam	1931
Mevorah		Miryam	1881
Mevorah	Bore	Klara	1935
Mevorah		Sofia	1907
Mevorah		Heskia	1911
Moritz		Akuina	1905
Moritz		Desanka	1930
Mošić		Matilda	1876
Nahum		Buka	1909
Nissime		Délissia	1924
Nissime	Čibija	Délissia	1929
Nissime	Šaula	Desanka	1931
Nissime	Šaula	Kéna	1934
Nissime	Čibija	Isaac	1934
Nissime		Léchka	1907
Nissime	Čibija	Rahamin	1928
Nissime		Rachèle	1933
Nissime		Saul	1903
Nissime		Hana	1903
Pardo		Bela	1922
Pardo		Julia	1896
Pardo		Nata	1917
Perla	Samuila	Réa	1936
Piřade	Jacob	Luna	1927
Piřade		Soltchi	1902
Pinkas		Vida	1933
Pinkas		Josif	1935
Pinkas		Matilda	1903
Suzin		Lika	1904
Totis		Klara	1914
Fischer		Ida	1873
Fischer		Magda	1911
Fischer		Olga	1906
Frizer		Bukitsa	1917
Hajn		Natalia	1888
Haravan	Arona	Rafařilo	1930
Haravan	Arona	Salomon	1932
Haravan	Arona	Sofia	1925
Haravan		Rafařilo	1927
Haravan		Rachéla	1892

Haravan	Simha	1925
Haravan	Salomon	1929
Hazan Samuila	Bissa	1920
Hazan Mike	Biserka	1918
Hazan	Bulisa	1922
Hazan	Debora	1926
Hazan Samuila	Desanka	1928
Hazan	Ester	1907
Hazan	Zimbula	1885
Hazan	Perla	1923
Hazan Samuila	Matilda	1933
Hazan	Matilda	1875
Hazan	Neta	1913
Hazan	Rachéla	1896
Hazan	Sarina	1895
Hazan	Simha	1932
Heršković	Āélissavéta	1924
Heršković	Rouja	1898
Āelebonović	Bukas	1875
Āelebonović	Vinka	1903
Šoamović	Berta	1886

LISTE DES JUIFS NICHOS QUI ONT ETE TRANFEREES
DE SAJMIŠTE AU CAMP DE BANJICA

Alkalāi Abraham	Matilda	1912
Alkalāi Nissime	Sumhula	1936
Alkalāi Nissime	Djoia	1935
Buki A.	Baruh	1914
Vajs Isidore	Dragutin	1907
Karaoglanović Jacob	David	1934
Karaoglanović Jacob	Marko	1938
Karaoglanović Marko	Mara	1911
Nahman Āelebone	Beraha	1920
Pesah Samuil	Abraham	1917
Hazan Léon	Israël	1915

Возило марке „sauer” познатије као „душегупка”
Le véhicule de la marque Sauer, mieux connu sous le nom de « camion à gaz »

Vajc Dragutin

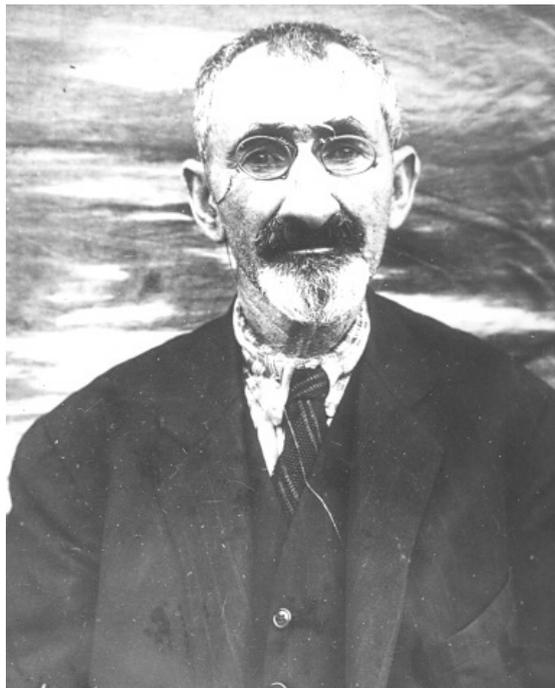
Драгутин Вајс
Dragutin Weiss

Аница Бераха- Сајмиште
Anitsa Beraha - Camp de
concentration de Sajmište

Белка Бераха - Сајмиште
Belka Beraha - Camp de
concentration de Sajmište

Исак Албахари - Сајмиште
Isaac Albahari - Camp de concentration de Sajmište

Јеуда Абравенел - Сајмиште
Jehudah Abravanel - Camp de
concentration de Sajmište

Жак Варон - Сајмиште
Jacques Varon - Camp de
concentration de Sajmište

Малвина Исаковић, домаћица,
1919. Ниш -1942. Сајмиште
(Приватна колекција Јасне Ђирић)
Malvina Isaković, femme au foyer,
1919 Niš -1942 J Camp de concentration
de Sajmište (Collection privée de Jasna Ćirić)

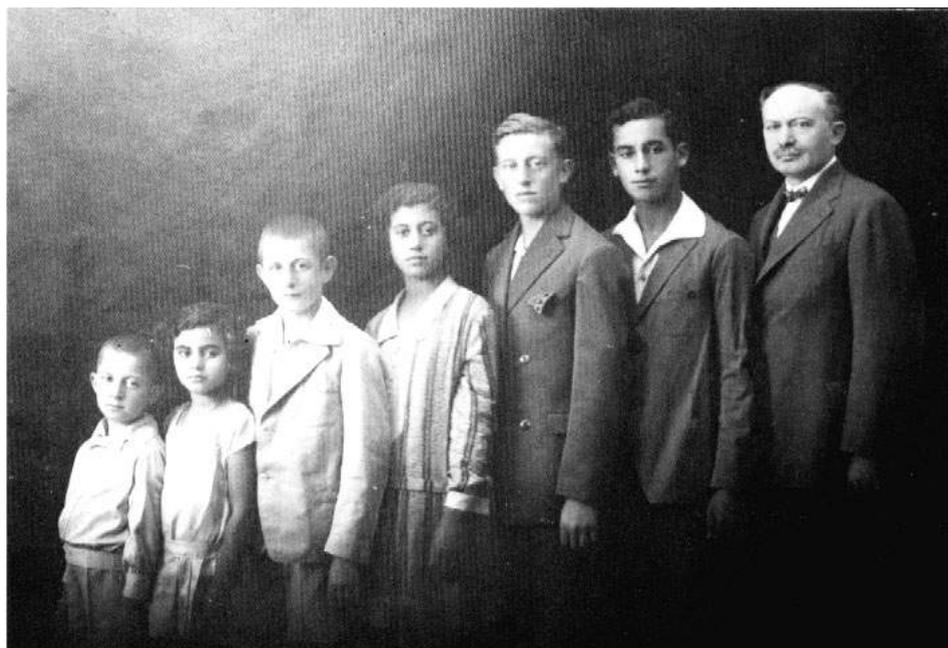
Матилда Конфино, домаћица,
1908. Ниш -1942. Сајмиште
(Приватна колекција Јасне Ђирић)
Mathilda Confino, femme au foyer,
1908 Niš - 1942 Camp de concentration
de Sajmište (Collection privée de Jasna Ćirić)

Софија Алкалај, домаћица,
1896. Ниш -1942. Сајмиште
(Приватна колекција Јасне Ђирић)
Sofia Alkalaj, femme au foyer,
1896 Niš - 1942 Camp de concentration
de Sajmište (Collection privée de Jasna Ćirić)

Зелма Алкалај, домаћица,
1896. Ниш -1942. Сајмиште
(Приватна колекција Јасне Ђирић)
Zelma Alkalaj, femme au foyer,
1896. Ниш -1942 Camp de concentration
de Sajmište (Collection privée de Jasna Ćirić)

Морић Голдштајн са породицом
Morić Goldstein avec sa famille

